

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

УДК 37.034 : 371(575.3)

ББК 74.200.53 (2 тадж)

Н- 90

НУРЗОДА МЕХРАФРУЗИ АБДУЛБОКИ

**ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ
УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН НА ТРАДИЦИЯХ И ЦЕННОСТЯХ
ЭТНОПЕДАГОГИКИ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
педагогических наук по специальности 13.00.01-Общая
педагогика, история педагогики и образования**

ДУШАНБЕ – 2023

Работа выполнена на кафедре педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Научный руководитель: **Негматов Садуллоджон Эргашевич** - доктор педагогических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Сафаров Шоди Асомуродович** - доктор педагогических наук, ректор Таджикского института физической культуры им. С. Рахимова

Кучибоев Шухрат - кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой общей педагогики Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова

Ведущая организация: **Таджикский международный университет иностранных языков им. С. Улугзода**

Защита диссертации состоится 30 мая 2023 года в 13³⁰ часов в диссертационном совете 6D.KOA-022 при Таджикском национальном университете и Академии образования Таджикистана по адресу: 734025, г. Душанбе, ул. Айни, 126

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на сайте Академии образования Таджикистана (www.aot.tj).

Автореферат разослан «_____» 2023 г.

**Учёный секретарь объединённого
диссертационного совета,
доктор педагогических наук**

Каримзода М.Б.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследования для науки и практики. В современных условиях трансформации отечественной сферы образования одной из приоритетных направлений в улучшении системы работы в общеобразовательных учреждениях является совершенствование форм и методов духовно-нравственного воспитания учащихся. Иначе говоря, речь идет о формировании высококультурной школьной личности, ее полноценной интеграции в социокультурную среду в целях восприятия и овладения гуманистическими идеями и взглядами, основывающими на ценностях народной педагогики (традиции, обычаи таджикского народа, как одного из древнейших наций в общемировом контексте цивилизации). Не секрет, что процесс формирования современного субъекта школьного образования дело кропотливое, серьезное, масштабное и весьма ценное в стратегии общегосударственной национальной идеологии, в том числе, духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения.

Особую значимость приобретает деятельностный подход школьников в активное взаимодействие с общечеловеческими ценностями в процессе обучения и воспитания. В условиях интеграции социально-экономических, политических и научно-технических сфер и направлений повышается потребность общества в дальнейшей разработке стратегии национального воспитания с использованием идей и ценностей этнопедагогики. Для этого должны быть раскрыты основы и параметры гармонического единства национальных и общечеловеческих ценностей в воспитании духовно-нравственной культуры и образа жизни школьной личности.

Утверждение национального единства и объединение духовно-нравственных ценностей различных народов и народностей, проживающих в Республике Таджикистан, происходит независимо от различий в религиозных взглядах, национальной принадлежности, возраста и пола, наполняя реальную жизнь учащихся духовно-нравственными взглядами и ценностным содержанием.

Лидер нации, глава государства Эмомали Рахмон неоднократно отмечал: «Мы должны с учётом требований суверенного государства, направлений общественного развития, нравственных и моральных устоев нашего народа и общечеловеческих ценностей заново пересмотреть всю систему воспитания и образования».

Равномерное сочетание народных традиций и накопленного положительного опыта других народов и наций в воспитательном процессе способствует всестороннему формированию личности современного

школьника. Данное положение особо отмечено в Законе РТ «Об образовании». Более того, во всех основополагающих государственных документах, связанных с образованием, на первый план выдвигается идея использования народных и национальных ценностей и традиций в школьных программах, учебниках и других учебных пособий с акцентом формирования у учащихся духовно-нравственной убежденности, толерантного поведения, образцового поступка, патриотических взглядов и т.п.

Таджикский народ, как и другие народы мира, имеет многовековые национальные традиции и обычаи, созданные нашими предками, которые дошли до нас от одного поколения к другому. Сложившиеся и сохранившиеся в течение столетий ценности являются важными составляющими общей национальной культуры таджикского народа. В практике, начиная с рождения младенца, в подсознании ребёнка сохраняются народные ритуалы, суеверия, обряды, традиции и обычаи, формирующие восточный менталитет – образ, мировосприятие, национальный характер, социальную соотнесенность.

В современном Таджикистане живут таджики, узбеки, киргизы, туркмены, русские и другие представители разных национальностей. Все они считаются равноправными гражданами Республики Таджикистан, поэтому каждый человек имеет право исповедовать традиции и обычаи, которые достались им от предков.

Древние духовно-воспитательные традиции таджикского народа, основанные на взглядах, идеях, ценностях нравственно аспекта, до сих пор оказывают позитивное влияние на нравственную атмосферу страны в целях создания единого гражданского общества. Использование воспитательных мероприятий и традиций таджикского народа в духовно-нравственном воспитании учащихся требует согласованности во взаимодействии семьи, школы, социальных институтов, которые как основные ячейки общества занимают важное место при формировании гармонично развитой личности.

Совершенствование учебно-образовательного процесса способствует созданию предпосылок для формирования высоких нравственных качеств, такие как трудолюбие, честность, деловитость, справедливость, дисциплинированность, вежливость, милосердие, толерантность, добросовестность, уважение к старшим, представителям других наций, ответственность, патриотизм, любовь к семье. С учетом того, что школьный коллектив – сообщество детей, в котором всегда можно найти идейное, интеллектуальное, эмоциональное и организованное единение, работа в направлении поиска эффективных путей духовно-нравственного воспитания

учащихся на базе этнопедагогической ценности имеет огромную актуальность и значимость.

Степень изученности научной темы. Вопросы теории народного воспитания разработаны в трудах Я.А.Коменского, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинского, И.Я. Яковлева и др. Особенno следует назвать труды Г.С. Виноградова и Г.Н. Волкова, которые способствовали появлению и развитию этнопедагогики, как важной сферы научно-педагогического подхода. В работах К.Ш.Ахиярова, В.И. Баймурзиной, С.А. Галина, Б.Л. Глинский, С.Э. М.Г. Тайчинова и др. рассмотрены проблемы изучения народной мудрости в процессе духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения.

Вопросы формирования нравственных качеств личности в средних общеобразовательных учреждениях исследованы со стороны В.И. Андреева, Р.М. Асадуллина, Е.В. Бондаревской, В.А. Караковского, А.М. Кондакова, А.З. Рахимова, В.А. Сухомлинского, Н.Е. Щурковой и др.

Различные аспекты данной проблемы отражены в трудах отечественных учёных-педагогов М.Лутфуллоzода, И.Х. Каримова, Б. Рахимова, А.Нурова, К.Б.Кодирова, Б.Маджидовой, С.Исоева и др.

Несмотря на большую заинтересованность ученых и педагогов в исследовании данного вопроса, а также учитывая значимость выполненных ими работ, проблема формирования духовно-нравственных качеств личности у учащихся с использованием ценностей народной педагогики все еще требует особого научно-исследовательского подхода для убедительного решения стоящих перед педагогической наукой проблем. Причин для этого заключается в следующем:

1) отсутствие систематичности в формировании духовно-нравственных качеств личности у учащихся с использованием народных традиций и обычаев в условиях воспитания в общеобразовательных учреждениях;

2) необходимость в улучшении методов, форм и содержания духовно-нравственного воспитания на основе ценностей национальной этнопедагогики в период завоевания Государственной независимости Республикой Таджикистан;

3) недостаточная исследованность теоретических направлений в формировании нравственных качеств личности учащихся с использованием национальных традиций и обычаев в педагогической практике.

Таким образом, актуальность темы настоящего исследования продиктована важностью коренного обновления и изменения духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений страны, активизации школьников во всех сферах социокультурной жизни,

возрождения народных традиционных аспектов успешной социализации и высокой культурации субъектов современного образовательного пространства.

В исследовании возникла необходимость решения **противоречий** между отсутствием социокультурных условий, несоответствующих духовно-нравственному воспитанию учащихся общеобразовательных учреждений и требованиями общества к формированию гармонично развитой духовно-культурной личности, проявляющей уважение к традициям и обычаям своего народа и народов, проживающих в Республике Таджикистан; между неограниченными возможностями таджикской народной педагогики в формировании духовно-нравственных качеств личности учащихся и недостаточной разработанности указанной проблемы в педагогической науке, ограниченным объемом исследований относительно духовно-нравственного воспитания учащихся с использованием традиций национальной этнопедагогики и их применения в практике общеобразовательных учреждений Таджикистана.

Сказанные выше аргументы и приоритеты побудили нас выбрать в качестве темы исследования «Формирование духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на традициях и ценностях этнопедагогики».

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры педагогики и психологии начальных классов факультета педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни на 2017-2021 годы по теме «Пути и методы использования национальных ценностей в обучении и воспитания подрастающего поколения», основных положений Национальной концепции воспитания в Республике Таджикистан и Государственной программы воспитания подрастающего поколения в Республике Таджикистан на 2013-2017 годы (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2012 г. №382).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования: разработка, обоснование и реализация модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на традициях и ценностях этнопедагогики; определение критериев воспитания и проверка

эффективности предложенной модели для решения поставленных целей и задач.

Задача исследования. Исходя из объекта, предмета, цели и гипотезы, определены следующие задачи исследования:

- проведение анализа исторической, методической, психолого-педагогической литературы, а также обобщение педагогического опыта по формированию духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений на этнопедагогической основе;

- разработка модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений страны на ценностях и традициях национальной педагогики;

- разработка и представление методических рекомендаций о целесообразности использования на занятиях по родному языку и литературе адаптированные тексты из художественной литературы, которые содержат высокие идеи гуманизма, толерантности, человеколюбия, позитивно влияющие на межнациональные отношения и коммуникативные процессы.;

- экспериментальным путем проверить эффективность предложенной модели и условия формирования духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений на базе ценностей национальной этнопедагогики.

Объект исследования: духовно-нравственное воспитание учащихся средних общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на базе ценностей народной педагогики.

Предмет исследования: формирование духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на традициях и ценностях национальной этнопедагогики.

Гипотеза исследования: процесс формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на традициях и ценностях этнопедагогики будет наиболее эффективным, если:

- будет определено содержание работы по формированию духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на базе национальных традиций, обычая, особенностей восточного менталитета, народных мудростей, праздников (произведение классиков таджикской литературы, устное народное творчество, пословицы, поговорки и пр.);

- будет создана модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся, направленная на воспитание высоких чувств толерантности, патриотизма и человеколюбия, развитие национального самосознания, самообразования и самосовершенствования;

- будет основываться на продуманное выявление основных параметров духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений путем экспериментальной организации и проверки эффективных путей формирования этих качеств, включающее:

1) осуществление задач формирования духовно-нравственных качеств учащихся в учебно-воспитательном процессе с учетом этнокультурной соотнесенности и характеристики контингента обучаемых (носители различных языков, национальные меньшинства, особенности регионального и религиозного плана и др.);

2) формирование духовно-нравственных качеств субъектов школьного образования не только в учебное время, но и во время внеклассной и внешкольной работы;

3) резервное обеспечение образовательной среды.

Этапы, место и периоды исследования. Исследование проводилось в три этапа:

На первом этапе (2015-2016) был проведен анализ научной литературы (философской, этнографической, социологической, психолого-педагогической, культурологической, исторической), монографий и диссертаций по теме исследования; проводились наблюдения над учебно-воспитательной работой учителей средних общеобразовательных учреждений, обобщен педагогический опыт; представлен понятийно-категориальный аппарат, разработана модель формирования нравственных качеств учащихся, определены педагогические условия ее эффективности.

На втором этапе (2017- 2021) разработана модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся на ценностях и традициях национальной этнопедагогики, которая была апробирована в учебно-воспитательном процессе; подготовлены статьи для публикации в рецензируемых изданиях, проведен небольшой констатирующий эксперимент о состоянии духовно-нравственного воспитания учащихся на ценностях народной педагогики.

На заключительном третьем этапе (2021-2022) осуществлялось теоретическое осмысление и систематизация, обобщены результаты экспериментальной проверки уровня сформированности духовно-нравственных качеств учащихся вышеперечисленных общеобразовательных учреждений на основе традиций, обычаев, восточного менталитета, национальной культуры, мудрых высказываний просветителей и классиков таджикской литературы.

Исследование проводилось на базе средних общеобразовательных учреждений города Душанбе №№74, 76, 34, средних общеобразовательных учреждений Гиссарского района №3 и Вахдатского района №№ 1, 5, 38.

Теоретической и методологической основой исследования послужили идеи и положения ряда наук, в частности, философии, культурологии, педагогики, этнопедагогики, психологии, литературоведения:

- о месте и роли народной педагогики при воспитании подрастающего поколения (Я.А. Коменский, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский и др.);

- исследования о сущности и особенностях нравственного воспитания (В.А. Сухомлинского, Н.Е. Щуркова, А.С. Бароненко, Е.В. Бондаревской, О.Г. Дробницкого, И.С. Кона, С.Е. Матушкина, М.Арипова (Орифи), М.Лутфуллозода, Б.Маджидовой, А.Нурова, Б Рахимова и др.);

- положения психологической теории личности (Л.И. Божович, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин, В.И. Долгова и др.);

- исследования в сфере ценностей (В.А. Караковского, И.Х. Каримова, Л П. Кирьяковой, Н.Д. Никандрова, В А. Ядова и др.);

- исследования, посвященные анализу прогрессивного опыта по использованию идей и традиций духовно-нравственного воспитания в современных условиях (К.Ш.Ахияров, А.С.Гаязов, В.И.Баймурзина, Г.Н. Волков, Л.М.Кашапова, Ф.Г.Ялалов и др.);

- о моделировании, как методе исследования и его особенностях (А.У. Варданян, Б.А. Глинский, В.В. Давыдов, Л.М. Кашанова и др.).

Эмпирическая база: Педагогические наблюдения, беседы, опросы, индивидуальные и групповые беседы, тесты, анализ результатов деятельности студентов, изучение и обобщение опыта работы учителей по формированию духовно-нравственных качеств учащихся на ценностях и традициях национальной этнопедагогики с целью проверки выдвинутой гипотезы, организация и проведение педагогического эксперимента, количественный и качественный анализ с использованием методов математической обработки результатов экспериментальных исследований.

В процессе решения поставленных целей и задач, проверки рабочей гипотезы использовались такие **методы**, как:

- теоретический анализ литературы по философии и истории, педагогике и психологии, социологии, культурологии; монографии, материалы международных, республиканских научно-практических конференций по проблеме исследования;

- нормативные документы, материалы и информация периодической печати, интернет-сайтов; анализ теоретических материалов по определению,

разработке модели формирования нравственных качеств личности у учащихся с учетом традиций таджикской народной педагогики;

- теоретическое обобщение, анализ, сравнение и систематизация получаемых результатов;

- изучение, наблюдение и обобщение педагогического опыта нравственного воспитания подрастающего поколения с использованием народных педагогических традиций; методы опроса (анкетирование, беседа, интервьюирование);

- педагогический эксперимент, направленный на проверку эффективности предложенной модели по формированию нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений на базе ценностей национальной этнопедагогики;

- методы статистической обработки полученных данных, подведение итогов обучающего эксперимента, анализ, синтез и др.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

- разработана, обоснована и активирована модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений с использованием ценностей и традиций таджикской народной педагогики, определены педагогические условия ее реализации;

- при проверке эффективности предложенной модели осуществлена опора на системный и аксиологические подходы в духовно-нравственном воспитании учащихся общеобразовательных учреждений на базе традиций и обычаяев таджикского народа;

- доказана приоритетность системности, вариативности, индивидуального подхода в комплексной реализации духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений на ценностях национальной этнопедагогики;

- исследование подтвердило важность учета индивидуальных и регионально-этнических особенностей в процессе духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений на этнопедагогической основе.

- выявлены и теоретически обоснованы педагогические условия реализации предложенной модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на традициях и национальных особенностях таджикского народа.

Основные положения диссертации, выносимые на защиту

1. Формирование духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений на ценностях, традициях и обычаях народной педагогики – целенаправленная работа педагогического персонала

(учителей), учащихся, родителей при изучении истории, национальной культуры средствами, прежде всего, родного языка, художественных текстов, устного народного творчества, произведений великих просветителей, поэтов и писателей таджикской классической и современной литературы, культуры и жизни народов, проживающих в республике. На базе подобного материалов у учащихся средних общеобразовательных учреждений развиваются качества толерантности, человеколюбия, вежливости, ответственности, отзывчивости, доброты, правдивости, трудолюбия, уважение к взрослому поколению, людям иной национальности, любви к Родине) и т.д.

2. Формирование духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на основе национальных традиций и обычаев, опирающихся на ценностях этнопедагогики, успешно реализуются в рамках модели, построенной в условиях осуществления системно-компетентностного подхода, включает компоненты, влияющие вариативность, индивидуальность, основывающиеся на принципы гуманности, культурообразности, толерантности и преемственности.

3. Педагогические условия эффективной реализации выдвигаемой модели создаются с учетом этнопсихологических, личностных, индивидуальных и когнитивных особенностей учащихся; использования ценностных направлений народной педагогики, устного народного творчества, особенностей влияния национальных и иных культур, передового педагогического опыта, ресурсного обеспечения образовательной среды, необходимого для успешной организации процесса формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений.

Теоретическая значимость исследования:

- проведен сравнительный анализ взаимодействия и взаимовлияния прогрессивных педагогических идей народов, проживающих на территории Республики Таджикистан (таджиков, узбеков, киргизов и туркменов);
- определены этнокультурные приоритеты, специфические национально-отличительные черты;
- конкретизировано понятие «духовно-нравственное качество личности учащегося», сформированное на ценностях народной педагогики;
- определены принципы и пути реализации модели формирования нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на базе традиций и обычаев таджикского народа.

Практическая значимость исследования:

Практические выводы и рекомендации по формированию духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений позитивно влияют на общий процесс культурно-просветительного воспитания подрастающего поколения на ценностях национальной этнопедагогики.

Полученные в ходе исследования результаты окажут огромное положительное влияние на воспитание учащихся общеобразовательных учреждений в духе высокой духовно-нравственной ответственности. Предложенные методические рекомендации, безусловно, содействуют улучшению общего процесса учебно-воспитательной работы в общеобразовательных учреждениях. Материалы диссертационной работы можно использовать на занятиях как урочного, так и внеурочного масштаба, на спецкурсах и спецсеминарах по проблемам национальной этнопедагогики, на курсах повышения квалификации учителей по тематике настоящего исследования.

Степень достоверность результатов исследования обеспечиваются опорой на ведущие профессионально-педагогические и психолого-педагогические концепции, использованием научной литературы по теме исследования, адекватностью используемых методов целям и задачам исследования, опытно-экспериментальной проверкой основных положений и выводов диссертации, внедрением результатов исследования в реальную практику духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений на ценностях национальной этнопедагогики, репрезентативностью экспериментальной выборки используемых, количественным и качественным анализом результатов, использованием статистических методов обработки данных.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности (с пояснением и направлением обучения). Содержание диссертации соответствует следующим пунктам паспорта научной специальности 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования: *пункту 2 – История развития педагогической науки и образовательной практики (становление и развитие научно-педагогических идей, концепций, теорий; монографическое изучение педагогического наследия выдающихся педагогов прошлого; история этнопедагогики);*, *пункту 3 – Педагогическая антропология (педагогические системы /условия/ развития личности в процессе обучения, воспитания, образования)* и *пункту 5 – «Теории и концепции воспитания» (принципы воспитания ребенка на разных этапах его взросления; ценностные основания построения процесса воспитания, этнопедагогические концепции воспитания;).*

Личный вклад соискателя учёной степени в исследовании состоит в обосновании основных идей и концепций диссертационной работы, разработке концептуальной модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся, направленная на воспитание высоких чувств толерантности, патриотизма и человеколюбия, развитие национального самосознания, самообразования и самосовершенствования; выявления основных параметров духовно-нравственного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений путем экспериментальной организации и проверки эффективных путей формирования этих качеств с учетом этнокультурной соотнесенности и характеристики контингента обучаемых (носители различных языков, национальные меньшинства, особенности регионального и религиозного плана и др.); в проведении научно-исследовательских работ, интерпретации и подтверждении полученных результатов.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основные результаты исследования докладывались на научно-практических конференциях (международнх, республиканских) на базе Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни (2015-2022 гг.), посвященных проблемам формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на ценностях и традициях этнопедагогики, стратегическим вопросам и концепциям национального воспитания подрастающего поколения, в опубликованных автором научно-методических статьях, методических рекомендациях и разработках по исследуемой проблематике. Автор не раз выступал на заседаниях методического объединения общеобразовательных учреждений №3 Гиссарского и №1,5,38 Вахдатского районов Республики Таджикистан, в ходе прохождения педагогической практики студентами ТГПУ им. С.Айни.

Публикации по теме диссертации. Соискателем опубликованы многочисленные статьи в рецензируемых изданиях, в том числе, Вестнике ТГПУ им. С.Айни, Вестнике ТНУ, сборниках материалов конференций. Они прошли необходимую проверку, изложены в 15 статьях, 7 из которых опубликованы в научных журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и Министерства образования и науки Российской Федерации.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Содержание диссертации изложено на 195 страницах. В тексте 7 таблиц, 1 диаграмма и 2 рисунка. Список литературы охватывает 205 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении отмечена актуальность темы исследования, степень изученности проблемы, сформулированы цель, задачи, объект и предмет исследования, указаны этапы, место, периоды, методы исследования, обоснована научная новизна, теоретическая и практическая ценность диссертационной работы; личный вклад автора, апробация и полученные результаты по итогам педагогического эксперимента.

В первой главе – «**Теоретические предпосылки формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений на традициях и ценностях этнопедагогики**» - рассмотрены приоритетные направления формирования духовно-нравственных качеств личности учащихся общеобразовательных учреждений в теории и практике педагогической науки, особенности этнокультурной и духовно-нравственной личности школьника в современных условиях образования, а также представлена видения автора о модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе национальных традиций и ценностей.

Отмечается, что национально-культурные традиции в контексте духовно-нравственного воспитания реализуемы лишь при сохранении и популяризации национальных этнопедагогических ценностей, сохранения социокультурных достижений и народных традиций и особенностей. В условиях современной идеологической политики и национального самосознания, построения демократического, правового и светского государства духовно-нравственная ценность школьной личности определяется влиянием на нее семьи, учебного заведения, общественной оценки, а также комплекса существующих национальных традиций.

Проведенное исследование свидетельствует о том, что деятельность общеобразовательных учреждений в условиях правильного использования национальных ценностей народной педагогики должна быть направлена, прежде всего, на воспитание у учащихся чувств проявления общенационального и общечеловеческого интереса. Такая направленность работы заключается в служении быть преданным национальным культурным ценностям и ценностям общечеловеческой значимости. Установление гармонии между этими двумя качественными характеристиками является показателем высокой оценки и установления основ духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения.

В первой главе доказано, что национальные духовно-нравственные ценности в условиях формирования светского, правового и демократического государства получают новые очертания. Им характерны черты гуманизма,

толерантности, культуры общения, оптимизма, светлые, эстетические идеалы. Идеи, традиции и обычаи народной мудрости в плане воспитания корректно «вплетаются» в культуру современного демократического общества, отражают высокие идеи человеколюбия. Для того, чтобы современный школьник мог в реальной жизни пользоваться духовно-нравственными традициями и ценностями, ему должна быть доступна необходимая информационная база - контент. Это не случайно, ибо духовно-нравственные ценности таджикского народа испокон веков, своей тысячелетней историей вносят существенный вклад в развитие не только общемировой цивилизации, но и национально-восточной культуры.

В настоящее время Таджикистан стремится к созданию и трансформации современных форм национального духовно-нравственного воспитания и культурной жизни субъектов образования, отражающие особенности менталитета таджиков, развить национальные и социокультурные традиции, являющиеся важным компонентом социальной среды и психологической атмосферы, включающей динамичное и ступенчатое развитие молодого поколения. Усвоение духовно-нравственного и исторического опыта древней нации по имени «таджики» успешно протекает в условиях семейного воспитания, обучения во всех структурных подразделениях образовательных учреждений, где могут быть заложены основы формирования нравственно-моральных черт и духовности, характерных для таджикского народа.

Проведенный анализ в контексте проблематики исследования показал, что независимо от большого количества исследований и заинтересованности ученых, рассматриваемая проблема не изучена в полной мере: не разработаны теоретические аспекты духовно-нравственного воспитания на ценностях и традициях этнопедагогики; отсутствует соответствующее психолого-педагогическое и программно-методическое обеспечение. В большинстве своем использование возможностей народной педагогики в процессе духовно-нравственного воспитания школьников носит формальный характер; не наблюдается системно-синтезирующий подход с учетом национальных традиций, обычая, менталитета.

Отсюда мы пришли к выводу, что теория и практика этнопедагогики нуждаются в совершенствовании исследовательских изысканий, требует дальнейшей унификации и оптимизации проблемы в контексте современных задач стратегии национального воспитания подрастающего поколения. Такая задача обусловлена тем, что национально-народные традиции и обычаи имеют высокую социокультурную востребованность в целях формирования всесторонне развитой личности. Умение освоить суть национальных

ценностей, норм, принципов, готовность к самосовершенствованию характерно духовно-нравственному воспитанию современного школьника.

В первой главе диссертации автор размышляет о культурном наследии таджикского народа, передаваемое от поколения к поколению, тщательно хранящий трудовые, семейные, праздничные и педагогические традиции. Иными словами, в таджикских традициях и обычаях находит свое отражение народный воспитательный опыт, передаваемый через национальную культуру, устное народное творчество, традиций, обрядов и обычаев.

Иначе говоря, народные педагогические идеи выступают первоисточником в изучении народной культуры, необходимой для возрождения национальной системы обучения и духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения. Именно по этой причине встал вопрос обращения к опыту предков по воспитанию подрастающего поколения в целях адаптации позитивных взглядов, национальных идей и духовных концепций.

С чувством гордости отметим, что педагогическое наследие таджикского народа заслуживает особого уважения и отношения, требует тщательного осмыслиния тысячелетней педагогической культуры, созданной на основе восточной мудрости. В этом велика вклад таджикских просветителей, ученых, поэтов, писателей. К счастью, сущность современного духовно-нравственного воспитания нынешнего поколения в Таджикистане отражается в передаче опыта предков с целью сохранения древних традиций, ценностей, высочайшего чувства патриотизма, благополучия и мира, свободы и человеколюбия.

В ходе исследования подтвердилось, что воспитание, основанное на национальных традициях и особенностях, достижениях и народном опыте, оказывает большое влияние на процесс формирования духовно-нравственных качеств подростков в общественно-культурной среде средних общеобразовательных учреждений. Сохранение и популяризация национальных устоев, обычаяев и традиций на этнопедагогической основе происходит параллельно с формированием духовно-нравственных ориентиров учащихся, открывает новые перспективы и видения касательно этнопедагогического подхода к решению поставленных целей и задач.

В главе подробно описана модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе национальных традиций и ценностей, выявлены общественно-педагогические показатели, конкретизирующие появление этнокультурного образования и воспитания, основанного на внедрении ценностей (национальных и общечеловеческих),

оказывающих отрицательное или положительное влияние на всестороннее формирование личности.

Предлагаемая модель получила статус возможного приёма организации продуктивной работы в духовно-нравственном воспитании учащихся общеобразовательных учреждений на основе ценностей народной педагогики - национальных обычаев и традиций. Представленная модель предусматривает реализацию следующих принципов – культурообразности, природосообразности, общественности и преемственности.

Так, культурологический принцип способен поставить обучаемого в позицию субъекта познания этнокультурных ценностей конкретного региона (через осознание национальной среды и богатого наследия прошлого). Принцип природосообразности основан на учете возрастных, индивидуальных, психологических, этнических особенностей школьников в воспитательно-образовательном процессе, являясь, одновременно, важным, эффективным и реальным потоком информации. Принцип народности помогает соблюсти прогрессивные традиции, устное народное творчество (фольклор), изучить национальные и религиозные праздники, сформировать нравственные качества у учащихся в процессе взаимовлияния прогрессивных идей народной педагогики. Применение данного принципа в учебно-воспитательном процессе связано с психологией этнических культур и групп, стереотипами, этикетом, индивидуальным восприятием, отражением ценностей.

Анализ исследуемой проблематики в первой главе показал, что использование этнокультурных традиций таджикского народа выступает одним из условий духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения. Выяснилось, что формирование чувства патриотизма невозможно без приобщения к этнокультуре и знакомства с духовным «миром» нации. Этническая особенность каждой культуры раскрывается в неподчинении мировой глобализации, а также изменениям, происходящим в результате исторического отбора ценностей народно-национальной мудрости.

Во второй главе – «**Педагогические условия формирования духовно-нравственных качеств личности учащихся на базе национальных (таджикских) традиций и ценностей**» речь идет о модели формирования духовно-нравственных качеств личности школьника на ценностях национальной этнопедагогики, раскрыта роль и ценность Навруза как древнейшего национального праздника, имеющего неоценимый вклад в духовно-нравственном воспитании современного субъекта школьного образования. В главе также описана опытно-экспериментальная работа по

формированию духовно-нравственных качеств учащихся на базе ценностей этнопедагогики.

Главным лейтмотивом второй главы является идея трансформации мудрого наследия прошлого на современный педагогический лад, освоения ценностей народной мысли, успешное применение передовых взглядов, народных традиций и обычаев в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения имеет огромное положительное и позитивное влияние. Отсюда возникла необходимость представления модели по формированию духовно-нравственных качеств личности учащихся, созданная на системном и аксиологическом подходе и содержащая целевую установку, совершенствование форм, методов и средств духовно-нравственного воспитания на основе ценностей этнопедагогики служат в качестве эффективного механизма реализации исследуемой проблематики.

В главе в целях решения поставленных задач сделана попытка в рассмотрении целевой и содержательной компонентов модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе ценностей национальной этнопедагогики. Также решена задача для определения ведущих аспектов содержания духовно-нравственного воспитания учащихся, установка на личностные качества и общечеловеческие поступки, которые важны на жизненном пути подрастающего поколения. Взяв за основу результаты проведенного исследования, мы выделили знаменательные, общепринятые национальные традиции и обычаи, содействующие успешной социализации школьной личности с качествами толерантного, гуманного и добродорядочного человека.

Анализ проблемы свидетельствует о том, что совершенствование духовно-нравственного воспитания учащихся предполагает тесную взаимосвязь семьи, школы, культурных центров, органов правопорядка и здравоохранения, СМИ и общественных институтов. Цель воспитания направляется на духовно-нравственный мир школьной личности, так как необходимым условием при определении жизненной самоцели учащихся выступает формирование ценностных ориентаций. В процессе общественных условий, обстоятельств и отношений; в результате активной, субъективной и педагогической деятельности происходит формирование личности и общечеловеческих ценностей (доброжелательности, человечности, целеустремленности, справедливости, самостоятельности, терпеливости, смелости, совестливости, трудолюбия и т.д.).

Во второй главе, согласно исследовательскому плану, при проведении экспериментальной части мы разработали комплексную методику по формированию духовно-нравственных качеств учащихся среднего концентра

обучения на базе ценностей народной педагогики. Мероприятия мы проводили в СОУ №74 и №76 г. Душанбе, где обучаются представители трех национальностей. Основная цель заключалась в демонстрации учащимся постоянного взаимовлияния и взаимообогащения народных культур; возможности прочувствовать особенности менталитета разных народов; осуществлении развития и воспитания культурного человека, способного влиять на собственный процесс образования, соотнеся его с национальными и общечеловеческими ценностями. Был разработан комплекс уроков «Взаимопроникновение таджикской, узбекской, киргизской и туркменской национальных культур».

В экспериментальных школах была усиlena работа с родителями, которая рассматривалась как одна из форм формирования духовно-нравственных качеств учащихся. Перечислены действующие формы родительского просвещения на тему нравственного воспитания: конференции, практикумы, открытые уроки, педагогическая дискуссия, индивидуальные тематические консультации, ролевые игры, посещение семьи, родительское собрание и т.п.

В результате изучения гуманистических народных традиций в школах, определенных как экспериментальные, у учащихся развивалась высокий нрав, доброжелательность, толерантность, трудолюбие, честность и др. В этих целях в процессе формирования духовно-нравственных качеств учащихся на основе народных традиций и обычаям мы создали необходимые педагогические условия: нравственное воспитание подрастающего поколения, внедренное в учебно-воспитательный процесс средних школ (с учетом их индивидуальных и возрастных особенностей учащихся) содействующие освоению своей истории, культуры, родного языка, фольклора; последующее их сравнение, анализ и сопоставление; положительное отношение к передовым традициям и обычаям разных народов; постепенное внедрение в содержание учебников ведущих педагогических идей.

Как необходимость при проведении эксперимента, мы разработали условие - владение информацией об особенностях учащихся (возрастных, индивидуальных и этнических) и последующее их применение при формировании нравственных качеств (на традициях и обычаях). В ходе проведения уроков был сделан акцент на взаимовлияние культур и социальных институтов, имеющих место при осуществлении процесса формирования духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений.

Выяснилось, что приблизительно 68% родителей имеют отрывочные знания по основам семейной педагогики, 37% - имеют представление о методах и принципах воспитания, и лишь 14% родителей в полной мере знают свои обязанности. Уровень духовно-нравственных качеств детей во многом зависит от отношения к своим обязанностям родителей, их взглядов на взаимоотношения с ребенком.

В главе подробно описана реализация второго этапа эксперимента - создание педагогических условий в духовно-нравственном воспитании школьников (СОУ №74). В процессе обучения совершенствовался диалог культур, осуществлялось взаимовлияние и взаимодействие национальных культур (таджикская, узбекская и киргизская культура). Стоит отметить, что традиции и обычаи влияют на усвоение национальной культуры и духовных ценностей. Традиции разных народов помогают национальным ценностям перерасти в общечеловеческие, а также сформировать стремление к развитию своего «я» и знакомству с мировой культурой.

Так, например, национальный праздник Навруз относится к данной форме. В процессе праздника звучат песни, пляски; проходят состязания на ловкость и быстроту; организуются творческие конкурсы, задания на сообразительность. С интересом проходят праздники «Иди харбуза» (Праздник дыни), «Иди гулхо» (Праздник цветов), «Мехргон» (осенние посиделки) и другие таджикские национальные праздники. Во время праздников исполняют песни, читают стихи (на таджикском, узбекском, киргизском языках).

На втором этапе эксперимента мы смогли определить воспитательные возможности социума и выполнить цели по формированию всесторонне развитой, свободной личности, имеющей прочные знания, ориентированные на приобретение духовно-нравственных ценностей. Данная цель осуществилась при введении в учебно-воспитательный процесс образовательных программ социальной, культурологической, профориентационной, оздоровительной и досуговой направленности.

Задача реализации третьего этапа заключалась в оказании методической помощи при организации духовно-нравственного воспитания учащихся с учетом использования лучших традиций и народных обычаяев этнопедагогики. Формирование и дальнейшее развитие умения сравнивать культуры народов, их особенности и общие черты начинается с младшего школьного возраста. Это умение в науке именуют «этнокультурной компетентностью». Учеников знакомят с родной культурой; развивают толерантность, воспитывают культуру межличностных отношений, патриотизм (этнопедагогическая компетентность).

Разработанная нами программа «Формирование духовно-нравственных качеств личности у учащихся на базе народных традиций и обычаев» имела свою конечную цель. Так, в качестве основных принципов работы были выбраны гуманизация образования; индивидуализация (всесторонний учет уровня развития способностей каждого учащегося), направленность на поддержку мотивации учения, совершенствование познавательных интересов; общедоступность.

Полученные результаты подтвердили, что школьники, в целом, имеют представление о лучших традициях народной мудрости: честности; правдивости; человеколюбия; помощи старшим, родителям и пр. К сожалению, около 30-35% учащихся имеют небольшие отклонениями в здоровье. По шкале заболеваемости первое место занимают заболевания дыхательных путей (28%), проблемы с осанкой (29%), близорукость (33%), плоскостопие (22%), заболевания, связанные с влиянием факторов школьной среды, которые не могут не повлиять на когнитивно-познавательные способности обучаемых.

Во главе подробно идет речь об одном из важных праздников – Навруз. Это древнейший национальный праздник, имеющий огромное влияние в духовно-нравственном воспитании современного подрастающего поколения. Делая выводы о духовно-нравственном воспитании школьников и отмечая образовательную ценность праздника Навруз, отмечено огромные его этнопедагогические возможности в учебно-воспитательном процессе, интеллектуальном и познавательном развитии учащихся.

При проведении экспериментальной части исследования стояла задача проверки эффективности разработанной модели по формированию духовно-нравственных качеств учащихся на базе народных традиций, обычаев и ценностей. С этой целью мы организовали и провели констатирующий и формирующий этапы эксперимента (СОУ № 74, 76, 34 г. Душанбе, СОУ №1, 5, 38 г. Вахдат, СОУ №3 в Гиссаре). В работе приняли участие: 55 учителей, 67 родителей, 750 учащихся; было просмотрено и проанализировано 220 уроков, мероприятий воспитательного характера.

Проведенный опрос показал, что 55 учителей экспериментальных школ СОУ №№ 74,76 города Душанбе ценят в своих учениках нравственные качества (доброта, общительность, любознательность, непосредственность, индивидуальность, доброжелательность, чувство собственного достоинства и др.). Среди приведенных нравственных качеств они поставили на первое место уважение и любовь к человеку (67%), доброту (35%), честность (27%), любовь ко всему живому (20%).

Итоги поведенческого критерия показали высокий уровень

сформированности духовно-нравственных качеств в формирующем эксперименте у 68% (увеличился на 34%), а в КК- у 38 % учащихся; средний уровень в ЭК – у 24% учащихся; а в КК – у 44%; низкий уровень в ЭК только у 8% учащихся, а в КК - у 18%.

Среди критериев сформированности духовно-нравственных качеств учащихся с использованием этнопедагогических возможностей на первый план были выделены когнитивный, конативно-поведенческий, рефлексивно-оценочный показатели. Оценивание проходило по трем уровням (низкий, средний, высокий). В итоге определялся общий уровень сформированности духовно-нравственных качеств школьников. Полученные высокие показатели при переходе на следующий уровень свидетельствуют об эффективности разработанной модели.

Так, во время констатирующего эксперимента (2015-2016 гг.) были задействованы учащиеся 5-6 классов экспериментальной группы и контрольной группы (КГ); в формирующем этапе (2017-2021 гг.) участвовали учащиеся 8-9 классов экспериментальной и контрольной групп Президентского лицея г. Душанбе.

В ходе констатирующего эксперимента отмечалась некоторая пассивность и интереса к народным традициям. Часто участие в национальных праздниках проходило по принуждению, имели место затруднения при определении духовно-нравственных качеств; отсутствовал интерес к устному народному творчеству. В целом, на констатирующем этапе высокий уровень сформированности нравственных качеств учащихся в когнитивном плане был 36%, в КК - 38%; средний уровень в ЭК составил 40%, в КК - 34%; низкий уровень в ЭК - 24%, в КК - 28%, а на формирующем этапе высокий уровень нравственных качеств учащихся в ЭК составил 74%, в КК - 42%; средний уровень в ЭК - 22%, в КК —38%; низкий уровень в ЭК составил 4%, в КК - 20%.

Таблица 1.
Критерии формирования нравственных качеств у школьников на ценностях народных традиций и обычаев

Критерии формирования нравственных качеств у школьников на базе народных традиций и обычаев	Уровни											
	В начале эксперимента (в %)						В конце эксперимента (в %)					
	Высокий		Средний		Низкий		Высокий		Средний		Низкий	
	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК
Когнитивный	36	38	40	34	24	28	74	42	22	38	4	20
Конативный,	34	32	36	40	30	28	68	38	24	44	8	18

поведенческий												
Рефлексивно-оценочный	32	28	48	46	20	26	72	34	22	50	6	16

При оценивании рефлексивно-оценочного критерия духовно-нравственных поступков, норм поведения, обоснованности выбора социокультурных составляющих деятельности, умения самостоятельно принять правильные решения была учтена экспертная оценка.

Рассмотрение поведения школьников осуществлялось при наблюдении за участием в мероприятиях, общешкольной деятельности; способностью выходить из сложных ситуаций; осуществлять самооценку на соответствие принятым ценностям, не попадать под влияние негативных факторов окружающей среды и т.п.

Высокий уровень сформированных духовно-нравственных качеств у учащихся с учетом поведенческого критерия в ЭК (с учетом народных традиций и обычаев) показали 34% школьника, в КК - 32%; средний уровень в ЭК —36%, в КК - 40%; низкий уровень в ЭК - 30%, в КК - 28%.

Итоги поведенческого критерия показали высокий уровень сформированности духовно-нравственных качеств в формирующем эксперименте у 68% (увеличился на 34%), а в КК- у 38 % учащихся; средний уровень в ЭК – у 24% учащихся; а в КК – у 44%; низкий уровень в ЭК только у 8% учащихся, а в КК - у 18%. В КК эксперимента отмечалась слабая динамика (см. таб. 1).

При оценке результатов рефлексивно-оценочного критерия, а также выявления уровня сформированности нравственных качеств применялась методика В.И. Андреева. Она основана на методе независимой экспертной оценки, включая оценивание уровня духовно-нравственных качеств школьников со стороны учителя, классного руководителя, родителей, друзей—одноклассников.

В результате были взяты за основу следующие духовно-нравственные качества: уважение к другим нациям, трудолюбие, доброта, ответственность, дисциплинированность, толерантность, отзывчивость и любовь к близким, патриотизм, а также уровни (высокий, средний, низкий) сформированности нравственных качеств учащихся (см. таб. 2).

Таблица 2
Показатели степени сформированности нравственных качеств

Показатели рефлексивно-оценочного критерия	Средний бал			
	В начале эксперимента		В конце эксперимента	
	Средний балл	Средний балл	Средний балл	Средний балл
	ЭК	КК	ЭК	КК
доброта	6,1	5,7	8,1	6,0
любовь к семье	7,0	6,81	9,6	7,3
патриотизм	7,3	7,0	8,41	7,1
толерантность	5,30	5,25	8,3	5,93

дисциплинированность	6,9	6,2	8,1	6,4
трудолюбие	6,17	6,10	8,17	7,10
честность	6,73	6,2	8,81	6,7
уважение к представителям другой национальности	5,63	5,1	8,22	7,0
уважение к старшим	6,2	5,87	8,1	6,89
здоровье	7,23	6,91	9,4	7,9

В ходе формирующего эксперимента при определении уровня духовно-нравственных качеств учащихся (на базе народных традиций и обычаев) небольшие изменения объяснялись фрагментарным применением народных традиций; изучение родного языка не было актуальным, а модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся на традициях и обычаях не применялась (см. табл. 3).

Таблица 3.
Показатели уровней сформированности духовно-нравственных качеств учащихся на ценностях народных традиций и обычаев

На начальном этапе эксперимента				По окончании эксперимента							
Высокий		Средний		Низкий		Высокий		Средний		Низкий	
ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК	ЭК	КК
34,1	32,6	41,3	40,1	24,6	27,3	71,3	38	22,6	44	6,1	18

Высокий уровень духовно-нравственных качеств, сформированных на традициях этнопедагогики, на формирующем этапе в экспериментальных группах показали 71,3 % (на 37,3% больше, чем в КГ), так как деятельность учащихся строилась с использованием предложенной модели.

Сравнение результатов констатирующего и формирующего этапов и последующий их анализ подтвердило положительную динамику, продемонстрированную в ходе духовно-нравственного воспитания учащихся на традициях и ценностях этнопедагогики.

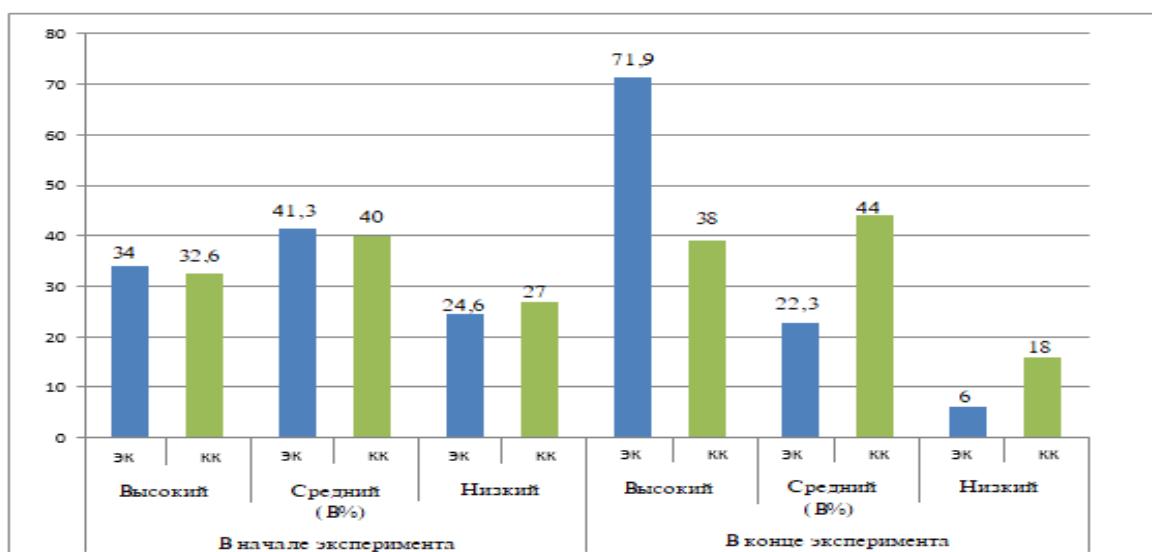

Диаграмма 1. Динамика формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе народных традиций и обычаев (на констатирующем и формирующем этапах исследования).

Средний показатель выборочной совокупности (арифметическое среднее, выборочное среднее) определялся по формуле: $\underline{X_1+ X_2+ ...+ X_n}$

Дисперсией (S^2) статистического показателя называется среднее значение квадратов отклонений отдельных его значений от среднего выборочного; дисперсия определялась по формуле:

$$\underline{\sigma^2(X - X \bar{1})^2 + (X - X \bar{2})^2 + \dots + (X - X \bar{n})^2}$$

Среднюю квадратическую ошибку выборочного среднего вычисляли по формуле.

**Таблица 4
Результаты экспериментальной работы**

Срезы	Сравнимые классы	S^2	0
Нулевой	ЭК	68,64	8,28
	КК	67,88	8,24
Итоговый	ЭК	78,52	8,86
	КК	69,56	8,34

Разница в контексте итоговых показателей/результатов формирующего и констатирующего эксперимента еще раз показала правильность представленной гипотезы выносимых на защиту положений. Модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся и педагогические условия ее применения обеспечили успешность процесса духовно-нравственного воспитания учащихся, основанного на этнопедагогической основе.

Результаты формирующего эксперимента доказали значимость положительных изменений в сформированных духовно-нравственных качествах на основе народных традиций и ценностей. С учетом полученных данных мы сделали заключение об эффективности созданной модели формирования духовно-нравственных качеств учащихся и необходимости создания педагогических условий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение обобщены итоги проведенного исследования, на основании которых автор приходит к выводу о важности построения учебного процесса на лучших традициях народной педагогики, мудрых и

ценных высказываний классиков и современных представителей национальной культуры:

1) Настоящее исследование подтвердило, что национально-культурные традиции в контексте духовно-нравственного воспитания реализуемы лишь при сохранении и популяризации национальных этнопедагогических ценностей, сохранения социокультурных достижений и народных традиций и особенностей.

2) Проведенное исследование свидетельствует о том, что деятельность общеобразовательных учреждений в условиях правильного использования национальных ценностей народной педагогики должна быть направлена, прежде всего, на воспитание у учащихся чувств проявления общенационального и общечеловеческого интереса.

3) Проведенный анализ в контексте проблематики исследования показал, что независимо от большого количества исследований и заинтересованности ученых, рассматриваемая проблема не изучена в полной мере: не разработаны теоретические аспекты духовно-нравственного воспитания на ценностях и традициях этнопедагогики; отсутствует соответствующее психолого-педагогическое и программно-методическое обеспечение.

4) Мы пришли к выводу, что теория и практика этнопедагогики нуждаются в совершенствовании исследовательских изысканий, требует дальнейшей унификации и оптимизации проблемы в контексте современных задач стратегии национального воспитания подрастающего поколения.

5) Исследование показало, что народные педагогические идеи выступают первоисточником в изучении народной культуры, необходимой для возрождения национальной системы обучения и духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения.

6) В настоящем исследовании подробно описана модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе национальных традиций и ценностей, выявлены общественно-педагогические показатели, конкретизирующие появление этнокультурного образования и воспитания, основанного на внедрении ценностей (национальных и общечеловеческих), оказывающих отрицательное или положительное влияние на всестороннее формирование личности.

Предлагаемая модель получила статус возможного приёма организации продуктивной работы в духовно-нравственном воспитании учащихся общеобразовательных учреждений на основе ценностей народной педагогики - национальных обычаяев и традиций. Представленная модель предусматривает реализацию следующих принципов – культуросообразности, природосообразности, общественности и преемственности.

8) При проведении экспериментальной части в диссертации разработана комплексная методика по формированию духовно-нравственных

качеств учащихся среднего концентра обучения на базе ценностей народной педагогики.

9) Разработанная программа «Формирование духовно-нравственных качеств личности у учащихся на базе народных традиций и обычаев» имела свою конечную цель. В качестве основных принципов работы были выбраны гуманизация образования; индивидуализация (всесторонний учет уровня развития способностей каждого учащегося), направленность на поддержку мотивации учения, совершенствование познавательных интересов; общедоступность.

10) Полученные результаты подтвердили, что школьники, в целом, имеют представление о лучших традициях народной мудрости: честности; правдивости; человеколюбия; помощи старшим, родителям и пр. К сожалению, около 30-35% учащихся имеют небольшие отклонениями в здоровье. По шкале заболеваемости первое место занимают заболевания дыхательных путей (28%), проблемы с осанкой (29%), близорукость (33%), плоскостопие (22%), заболевания, связанные с влиянием факторов школьной среды, которые не могут не повлиять на когнитивно-познавательные способности обучаемых.

11) Сравнение результатов констатирующего и формирующего этапов и последующий их анализ подтвердило положительную динамику, продемонстрированную в ходе духовно-нравственного воспитания учащихся на традициях и ценностях этнопедагогики.

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

По итогам проведенного исследования, а также анализа ситуации в средних общеобразовательных учреждениях, были созданы методические рекомендации для формирования духовно-нравственных качеств учащихся при использовании таджикских традиций и обычаев. В частности:

1. Формирование духовно-нравственных качеств учащихся на ценностях и традициях этнопедагогики должно учитывать тесную связь и совместную деятельность семьи, школы, социальных институтов.

2. Мероприятия, а также всякая воспитательная программа, направленная на формирование духовно-нравственных качеств, должны охватывать разнообразную когнитивно-познавательную деятельность в контексте расширенного изучения гуманистических и толерантных идей.

3. На первый план должны выдвигаться основы формирования национального самосознания, то есть, изучение родного языка, истории и культуры народа.

4. Учебный материал необходимо связать с народными педагогическими традициями, базируясь на инновационных, информационных технологий обучения.

Исследование показывает неисчерпаемые возможности народной педагогики в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения в современной эпохе гуманизации, интеграции и масштабности образования в Республике Таджикистан. На наш взгляд, исследования в данном

направлении следует расширить с учетом следующих не менее важных тематических проблем:

1. Формирование духовно-нравственных качеств детей дошкольного учебного учреждения на материале народных сказок, легенд, преданий, пословиц и поговорок.

2. Теоретические основы формирования патриотических чувств, ориентаций школьной и студенческой молодежи на ценностях этнопедагогики.

3. Педагогические условия профессиональной подготовки будущего учителя – носителя высокой культуры и нравственных позиций на базе произведений классиков таджикской литературы.

В перспективе можно продумать разработку проекта «Этнопедагогика и формирование толерантной межкультурной коммуникации в школьных условиях».

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:

А) Статьи, опубликованные в рецензируемых изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте РТ:

[1-А] Нурзода М. Макоми расму одат ва анъанаҳои ҳалки дар тарбияи оилави /М.Нурзода.[Текст] // Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе: 2013. -№ 2 (51), – С. 27-30

[2-А] Нурзода М. Макоми корҳои беруназдарси ва буруназмактаби дар инкишофи нутк ва шавку ҳаваси хонандагон ба омузиши забони англиси. /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2013.- №6 (55), -С.173-176

[3-А] Нурзода М. Баъзе ақидаҳои педагогии Мавлоно Абдураҳмони Чоми /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2015.- №1 (62-2), -С.274-277

[4-А] Нурзода М. Баъзе андешаҳо перомуни омузиш ва истифодаи таҷрибаи пешкадами педагоги /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2018.- №2 (74), -С.10-13

[5-А] Нурзода М. Накши педагогикаи ҳалки дар тарбияи фикрии насли наврас ва ҷавонон /М.Нурзода.[Текст]// Вестник института развития образования. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2019.- №2 (26), -С.95-102

[6-А] Нурзода М. Накшай Ваҳдат ва ҳудшиносии милли дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон /М.Нурзода.[Текст]// Вестник

Таджикского педуниверситета Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2020.- №3- (3), -С.21-24

[7-А] Нурзода М. Особенности формирования нравственных качеств у учащихся средних общеобразовательных учреждений /М.Нурзода.[Текст] // Вестник Таджикского педуниверситета Секция «Педагогические науки». – Душанбе: 2022.- №4 (14), -С.93-99

Б) Другие публикации автора по теме диссертационного исследования:

[8-А] Нурзода М. Макоми Ян Амос Коменский дар тарбияи томактаби. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Накши зан дар инкишофи илм ва тахсилот» – Душанбе:2014,- С.3-5

[9-А] Нурзода М. Макоми мактаб дар пешгири намудани беназоратии наврасон. Маводи конференсияи илми-амалии чумхурияви дар мавзуи «Проблемахои тарбияи оилавии насли наврас ва чавонон дар шароити чахонишави» – Душанбе:2015, - С.77-81

[10-А] Нурзода М. Баъзе проблемахои тарбияи фарзанд дар оила. Маводи конференсияи илми-методии чумхурияви дар мавзуи «Тахсилоти мактаби: вокеъият ва имкониятҳо дар шароити татбикшавии стандартҳои насли нав»– Душанбе:2016, - С.190-198

[11-А] Нурзода М. Мохияти тарбияи оилави дар педагогикаи халки. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Рушди илму маориф дар замони муосир»– Кургонтеппа-2016, - С.47-52

[12-А] Нурзода М. Ифтихори милли ва тарбияи ватандустии насли наврас ва чавонон. Маводи конференсияи илми-методии чумхурияви дар мавзуи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятноки дар раванди таълими фанҳои таҳассусии синфҳои ибтидоӣ»– Душанбе-2019, - С.379-383

[13-А] Нурзода М. Семья и нравственное воспитание подростков в современных условиях. Маводи конференсияи илми-амали чумхурияви дар мавзуи «Макоми педагогикаи халки дар тарбияи насли наврас ва чавонон дар эҳёи хунарҳои мардуми»– Душанбе-2019, - С.14-17

[14-А] Нурзода М. Нравственное воспитание в семье. Маводи конференсияи илми-амали чумхурияви дар мавзуи «Макоми педагогикаи халки дар тарбияи насли наврас ва чавонон дар эҳёи хунарҳои мардуми»– Душанбе-2019, - С.259-265

[15-А] Нурзода М. Хамкории оила, мактаб ва ахли чомеа дар тарбияи насли наврас. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Рушди тахсилоти томактаби дар 30 соли истиқлолият»– Душанбе-2021, - С.305-308

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН
ДОНИШГОХИ ДАВЛАТИИ ОМӮЗГОРИИ ТОЧИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 37.034 : 371(575.3)

ТКБ 74.200.53 (2 тоҷ)

Н- 90

НУРЗОДА МЕХРАФРӯЗИ АБДУЛБОҚӢ

**ТАШАККУЛИ СИФАТҲОИ МАҶНАВӢ-АХЛОҚИИ
ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ
УМУМИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН БАР ПОЯИ АНҶАНА
ВА АРЗИШҲОИ ЭТНОПЕДАГОГИКА**

АВТОРЕФЕРЕТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи педагогика ва психологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ичро шудааст

Роҳбари илмӣ:

Негматов Садуллоджон Эргашевич -
доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Муқарризони расмӣ:

Сафаров Шодӣ Асомуродович - доктори илмҳои педагогӣ, ректори Донишкадаи тарбияи ҷисмонӣ Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов

Қӯчибоев Шуҳрат – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи педагогикаи умумии Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи байналмилалии забонҳои ҳориҷии Тоҷикистон ба номи С. Улугзода

Ҳимояи диссертатсия 30 майи соли 2023, соати 13³⁰ дар шурои муштараки диссертационии 6D.KOA-022 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (734025, ш. Ҷӯшанд, кӯчаи Айнӣ, 126) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхона ва сомонаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (www.aot.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2023 тавзъе шуд.

**Котиби илмии шӯрои
муштараки диссертационӣ,
доктори илмҳои педагогӣ**

Каримзода М.

МУҚАДДИМА

Мубрамии таҳқиқот барои илм ва амалия. Дар шароити муосири дигаргунсозии соҳаи маорифи ватанӣ яке аз самтҳои афзалиятноки беҳсозии низоми кор дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мукаммал намудани шаклу усулҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон ба шумор меравад. Ба ибораи дигар, сухан дар бораи дар фазои мактабӣ ташаккул ёфтани шахсияти дорандай фарҳанги баланд, ҳамгирии пурраи он ба муҳити иҷтимоию фарҳангӣ бо мақсади дарк ва азхуд кардани ғояҳо ва ақидаҳои гуманистие, ки ба арзишҳои педагогикаи ҳалқӣ (анъанаҳо, суннатҳои мардуми тоҷик ҳамчун яке аз қадимтарин миллатҳо дар қаринаи умумиҷаҳонии тамаддун) асос ёфтаанд, меравад. Барои касе пӯшида нест, ки раванди ташаккули субъекти ҳозираи таҳсилоти мактабӣ дар стратегияи миллии умунидавлатӣ, аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас амри заҳматталаб, ҷиддӣ, бузург ва хеле арзишманд аст.

Муносибати амалиётии мактаббачагон дар робитаи мутақобилаи фаъол бо арзишҳои умунибашарӣ дар раванди таълиму тарбия аҳамияти маҳсус қасб мекунад. Дар шароити ҳамгирии соҳаҳо ва самтҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ ва илмию техникӣ талаботи ҷомеа ба коркарди минбаъдаи стратегияи тарбияи миллӣ бо истифода аз ғояҳо ва арзишҳои этнопедагогика меафзояд. Барои ин бояд асосу параметрҳои ягонагии мутаносиби арзишҳои миллӣ ва умунибашарӣ дар тарбияи фарҳанги маънавӣ-ахлоқӣ ва тарзи ҳаёти шахсияти мактаббача ошкор карда шаванд.

Собит соҳтани ваҳдати миллӣ ва муттаҳидсозии арзишҳои маънавӣ-ахлоқии ҳалқу ҳалқиятҳои гуногуни дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон иқоматдошта новобаста ба тафовути ақидаҳои динӣ, мансубияти миллӣ, синну сол ва ҷинс сурат гирифта, ҳаёти воқеии хонандагонро бо ақидаҳои маънавӣ-ахлоқӣ ва мазмуни пуරарзиш пур мекунад.

Пешвои миллат, Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид доштанд: «Мо бояд бо дарназардошти тақозои давлати соҳибихтиёр, самтҳои рушди иҷтимоӣ, руқиҳои маънавӣ-ахлоқии мардумамон ва арзишҳои умумиинсонӣ тамоми низоми тарбия ва таълимро бознигарӣ намоем».

Пайвастшавии я kzaili anъanaҳoi мардумӣ ва таҷрибаи мусбati дар раванди тарбиявӣ андӯхташудаи ҳалқу миллатҳои дигар ба ташаккули ҳамаҷонибаи шахсияти мактаббачаи ҳозира мусоидат мекунад. Ин нукта дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» маҳсусан қайд

карда шудааст. [м.16, саҳ. 46]. Ҳамзамон, дар ҳамаи санадҳои умдаи давлатии вобаста ба маориф ғояи корбурди арзишҳо ва анъанаҳои мардумиу миллӣ дар барномаҳои мактабӣ, китобҳои дарсӣ ва дигар воситаҳои таълимӣ бо таъкиди дар хонандагон ташаккулдиҳии эътиқоди маънавӣ-ахлоқӣ, рафтори таҳаммулпазир, кирдори намунавӣ, ақидаҳои ватандӯстона ва ғайра дар мадди аввал гузашта мешавад.

Мардуми тоҷик чун дигар ҳалқҳои ҷаҳон анъанаву суннатҳои ҷандинасраи миллӣ дорад, ки оғаридаи ниёгонамон буда, аз як насл ба насли дигар гузашта, ба мо расидаанд. Арзишҳои дар тӯли асрҳо ташаккулёфтаю ҳифзшуда ҷузъҳои муҳими фарҳанги умумимиллии ҳалқи тоҷик мебошанд. Дар амал, аз лаҳзай таваллуди тифл сар карда, дар зершуuri кӯдак урғу одатҳои ҳалқӣ, ҳурофот, расму оинҳо, анъанаҳо ва суннатҳои ташаккулдиҳандай ҳувияти шарқӣ – симо, ҷаҳонбинӣ, ҳислати миллӣ, таносуби иҷтимоӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Дар ҳудуди Тоҷикистони мусоидати тоҷикон, узбекҳо, қирғизҳо, туркманҳо, русҳо ва намояндагони дигари миллатҳои гуногун зиндагӣ мекунанд. Ҳамаи онҳо шаҳрвандони баробарҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд, аз ин рӯ ҳар як шаҳс ҳуқуқ дорад анъана ва суннатҳоеро, ки аҷдодонаш ба мерос мондаанд, пайравӣ намояд.

Анъанаҳои қадимаи маънавӣ-тарбиявии ҳалқи тоҷик, ки ба ақидаҳо, ғояҳо ва арзишҳои дорои ҷанбаи ахлоқӣ асос ёфтаанд, то ҳол ба фазои маънавии қишвар баҳри бунёди ҷомеаи ягонаи шаҳрвандӣ таъсири мусбат мерасонанд. Корбурди ҷорабиниҳои тарбиявӣ ва анъанаҳои ҳалқи тоҷик зимни тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон ҳамкории аҳлонаи оила, мактаб ва ниҳодҳои иҷтимоиро, ки ҳамчун ҷузъҳои асосии ҷомеа дар ташаккули шаҳсияти мутаносибан инкишофтёфта мавқеи муҳимро ишғол менамоянд, тақозо менамояд.

Такмили раванди таълиму тарбия ба фароҳам овардани заминаҳо барои ташаккули сифатҳои баланди маънавӣ, аз қабили меҳнатдӯстӣ, ростқавлӣ, кордонӣ, адолатпарварӣ, интизомнокӣ, ҳушмуомилагӣ, ҳайрҳоҳӣ, таҳаммулпазирӣ, поквичдонӣ, эҳтироми калонсолону намояндагони миллатҳои дигар, масъулиятшиносӣ, ватандӯстӣ, муҳаббат ба оила мусоидат мекунад. Бо дарназардошти он, ки колективи мактабӣ ҷомеаи кӯдаконест, ки дар он муттаҳидсозии ғоявӣ, зеҳнӣ, эҳсосӣ ва ташкили ҳамеша ҳувайдост, кор дар самти ҷустуҷӯйи роҳҳои самарарабаҳши тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи арзиши этнопедагогӣ **мубронияту аҳамияти бузургро** қасб менамояд.

Сатҳи омӯзиши мавзуи таҳқиқот. Масъалаҳои назарияи тарбияи мардумӣ дар асарҳои Я.А. Коменский, И.Г. Песталотси, К.Д. Ушинский,

И.Я. Яковлев ва дигарон коркард шудаанд. Махсусан бояд асарҳои Г.С. Виноградов ва Г.Н. Волковро, ки ба пайдоиш ва рушди этнопедагогика ҳамчун соҳаи муҳими равиши илмию педагогӣ мусоидат карданд қайд намуд. Дар асарҳои К.Ш. Ахияров, В.И. Баймурзина, С.А. Галин, Б.Л. Глинский, М.Г. Тайчинов ва дигарон масъалаҳои омӯзиши ҳикмати ҳалқ дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас баррасӣ шуданд.

Масъалаҳои ташаккули сифатҳои маънавии шахсият дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз ҷониби В.И. Андреев, Р.М. Асадуллин, Е.В. Бондаревская, В.А. Караковский, А.М. Кондаков, А.З. Раҳимов, В.А. Сухомлинский, Н.Е. Шуркова ва дигарон таҳқиқ карда шуданд.

Чанбаҳои гуногуни ин масъала дар асарҳои олимон-омузгорони ватанӣ М.Лутфуллоҳода, Б. Раҳимов, А. Нуров, К.Б. Қодиров, Б. Маджидова, С. Исоев ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Сарфи назар аз таваҷҷӯҳи зиёди олимону омӯзгорон ба таҳқиқи ин масъала, инчунин бо дарназардошти аҳамияти корҳои анҷомдодай онҳо, проблемаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шахсияти таълимгирандагон бо истифода аз арзишҳои педагогикии ҳалқӣ то ҳол равиши маҳсуси илмӣ-таҳқиқотиро барои ҳалли боэътиномиди проблемаҳои дар назди илми педагогика истодаро талаб меқунад. Сабабҳои чунин ҳолат инҳоянд:

1) набудани низоммандӣ дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шахсияти таълимгирандагон бо корбурди анъанаҳо ва урғу одатҳои ҳалқӣ дар шароити тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ;

2) зарурати такмил додани усулҳо, шаклҳо ва мазмуни тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар асоси арзишҳои этнопедагогикии миллӣ замони ба даст овардани Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3) омӯзиши нокифояи самтҳои назариявӣ дар ташаккули сифатҳои ахлоқии шахсияти таълимгирандагон тавассути корбурди анъанаҳо ва урғу одатҳои миллӣ дар амалияи педагогӣ.

Ҳамин тарик, мубрамияти мавзуи таҳқиқоти мазкур аз аҳамияти навсозии куллӣ ва тағиیر додани тарбияи маънавӣ-ахлоқии таълимгирандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар, фаъол намудани мактаббачагон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоию фарҳангӣ, эҳёи ҷанбаҳои анъанавии ҳалқии иҷтимоисозии бобарор ва фарҳанггарии баланди субъектони фазои таҳсилотии муосир бармеояд.

Дар таҳқиқот зарурати ҳалли **иҳтилофот**, аз як сӯ байни набудани шароити иҷтимоию фарҳангии ба тарбияи маънавӣ-ахлоқии таълимгирандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ номувофик ва

талаботи чомеа барои ташаккули шахсияти маънавию фарҳангии мутаносибан инкишофёфта, ки ба анъана ва урфу одатҳои ҳалқи худ ва ҳалқҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқоматкунанда эҳтиром зоҳиркунанда, аз сӯйи дигар байни имкониятҳои номаҳдуди педагогикаи ҳалқии тоҷик дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии шахсияти таълимгирандагон ва нокифоятии коркарди масъалаи мазкур дар илми педагога бинобар ҳаҷми маҳдуди таҳқиқотҳо оид ба тарбияи маънавӣ-аҳлоқии таълимгирандагон тариқи корбурди анъанаҳои этнопедагогикаи миллӣ ва татбиқи онҳо дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон ба миён омадааст.

Далелҳо ва афзалияты дар боло зикршуда моро водор карданд, ки «Ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи анъана ва арзишҳои этнопедагогика» -ро ҳамчун мавзуи таҳқиқот интихоб кунем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертационӣ дар доираи татбиқи нақшай дурнаои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогика ва психологияи синфҳои ибтидоии факултети омӯзгории Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ барои солҳои 2017-2021 дар мавзуи «Роҳ ва усулҳои истифодаи арзишҳои миллӣ дар таълиму тарбияи насли наврас», муқаррароти асосии Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, №382) ба сомон расонида шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: коркард, асосноккунӣ ва татбиқи амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бар пояи анъана ва арзишҳои этнопедагогика; муайян кардани меъёрҳои тарбия ва санчиши самарарабаҳии амсилаи пешниҳодшуда барои ноилшавӣ ба мақсаду ҳалли вазифаҳои гузошташуда.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар асоси объект, предмет, мақсад ва гипотеза вазифаҳои зерини таҳқиқот муайян карда шуданд:

- таҳлили адабиёти таърихӣ, методӣ, психологӣ-педагогӣ сурат гирифта, инчунин ҷамъбасти таҷрибаи педагогӣ оид ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар заминаи этнопедагогӣ анҷом дода шуд;

- коркарди амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар бар пояи арзишҳо ва анъанаҳои педагогикаи миллӣ;

- таҳия ва ироаи тавсияҳои методӣ оид ба мувофиқи мақсад будани дар дарсҳои забони модарӣ ва адабиёт истифодабарии матнҳои мутобиқшуда аз адабиёти бадеӣ, ки дорои ғояҳои баланди башардӯстӣ, таҳаммулпазирӣ, муҳаббат ба инсон буда, ба муносибатҳои байни миллатҳо ва равандҳои муоширатӣ таъсири мусбат мерасонанд;

- бо роҳи озмоиш санҷидани самаранокии амсилаи ироашуда ва шароити ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ.

Объекти таҳқиқот: тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи арзишҳои педагогикаи халқӣ.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот: ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи анъана ва арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ.

Фарзияни таҳқиқот: раванди ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бар пояи анъана ва арзишҳои этнопедагогика боз ҳам самарабахштар хоҳад гашт, **агар:**

- мазмуни кор вобаста ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бар пояи анъанаҳо ва урфу одатҳои миллӣ, ҳусусиятҳои ҳувияти шарқӣ, ҳикматҳои халқӣ, идҳо (асари классикони адабиёти тоҷик, эҷодиёти шифоҳии халқ, зарбулмасалҳо, мақолҳо ва ғайра) муайян карда шавад;

- амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон, ки ба тарбияи ҳисси баланди таҳаммулпазирӣ, ватандӯстӣ ва инсондӯстӣ, рушди ҳудогоҳии миллӣ, ҳудомӯзӣ ва ҳудтакмилдиҳӣ нигаронида шудааст, сохта шавад;

- ба ошкорнамоии хуб фикркардашудаи параметрҳои асосии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тавассути ташкили озмоишӣ ва санчиши роҳҳои самарабахши ташаккули ин сифатҳо такя карда шавад, ки шомили инҳост:

1) татбиқи вазифаҳои ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон дар раванди таълиму тарбия бо дарназардошти таносуби этникую фарҳангӣ ва ҳусусиятҳои иддаи (контингенти) омӯзандагон (соҳибони забонҳои гуногун, ақаллиятҳои миллӣ, ҳусусиятҳои дорои лиҳози минтақавию динӣ ва ғайра);

2) ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии субъектҳои таҳсилоти мактабӣ на танҳо дар вақти таҳсил, балки зимни корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ;

3) таъминоти захиравии муҳити таълимӣ.

Марҳилаҳо, макон ва давраҳои таҳқиқот

Дар марҳилаи якум (2015-2016) таҳлили адабиёти илмӣ (фалсафӣ, этнографӣ, ҷомеъашиносӣ, психологӣ-педагогӣ, фарҳангшиносӣ, таъриҳӣ), монографияҳо ва диссертатсияҳо дар мавзуи таҳқиқот анҷом дода шуд; мушоҳидаҳо ба корҳои таълимӣ-тарбиявии муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сурат гирифта, таҷрибаи педагогӣ ҷамъбаст карда шуд; дастгоҳи мағҳумӣ-категориявӣ пешниҳод гардид, амсилаи ташаккули сифатҳои ахлоқии хонандагон коркард шуда, шароитҳои педагогии самарабаҳии он муайян намуда шуд.

Дар марҳилаи дуюм (2017-2021) амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогикаи миллӣ, ки дар раванди таълиму тарбия озмуда шудааст, коркард гардид; мақолаҳо барои интишор дар нашрияҳои тақризшавандҳо омода карда шудаанд, дар бобати вазъи тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи арзишҳои педагогикаи ҳалқӣ як озмоиши хурди муқарраркунанда гузаронида шуд.

Дар марҳилаи сеюми хотимавӣ (2021-2022) сарфаҳмравии назариявӣ ва низомбанӣ анҷом дода шуда, натиҷаҳои санчиши озмоишии сатҳи ташаккулёбии сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии дар боло зикршуда дар асоси анъанаҳо, урғу одатҳо, ҳувияти шарқӣ, фарҳанги миллӣ, суханҳои ҳакимонаи равшанфирон ва классикони адабиёти тоҷик ҷамъбаст карда шуданд.

Таҳқиқот дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 74, 76, 34-и шаҳри Душанбе, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 3-и ноҳияи Ҳисор ва №№ 1, 5, 38-и ноҳияи Ваҳдат гузаронида шуд.

Асосҳои назариявии методологияи таҳқиқотро ғояҳо ва нуктаҳои иддаи илмҳо, аз ҷумла фалсафа, фарҳангшиносӣ, педагогика, этнопедагогика, психология, адабиётшиносӣ ташкил доданд:

- дар бораи мақом ва нақши педагогикаи ҳалқӣ зимни тарбияи насли наврас (Я.А. Коменский, И.Г. Песталотси, К.Д. Ушинский ва дигарон);

- таҳқиқот доир ба моҳият ва ҳусусиятҳои тарбияи ахлоқӣ (В.А. Сухомлинский, Н.Е. Щурков, А.С. Бароненко, Е.В. Бондаревский, О.Г. Дробнитский, И.С. Кон, С.Е. Матушкин, М. Арипов (Орифӣ), М. Лутфуллоҳзода, Б. Маджидова, А. Нуров, Б. Раҳимов ва дигарон);

- нукоти назарияи психологии шахсият (Л.И. Божович, Л.С. Виготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Элконин, В.И. Долгов ва дигарон);
- таҳқиқот дар соҳаи арзишҳо (В.А. Караковский, И.Х. Каримова, Л.П. Кирякова, Н.Д. Никандрова, В.А. Ядова ва дигарон);
- таҳқиқоте, ки ба таҳлили таҷрибаи пешқадам оид ба корбурди ғояҳо ва анъанаҳои тарбияи маънавӣ-аҳлоқӣ дар шароити мусоир бахшида шудаанд (К.Ш. Ахияров, А.С. Гаязов, В.И. Баймурзина, Г.Н. Волков, Л.М. Кашапова, Ф.Г. Ялалов ва дигарон);
- дар бобати амсиласозӣ, ҳамчун усули таҳқиқот ва хусусиятҳои он (А.У. Варданян, Б.А. Глинский, В.В. Давидов, Л.М. Кашанова ва дигарон).

Пояи эмперикии таҳқиқот фарогири мушоҳидаҳои педагогӣ, сӯҳбатҳо, пурсишҳо, сӯҳбатҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ, тестҳо, таҳлили фаъолияти хонандагон, омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи омӯзгорон вобаста ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии хонандагон бар пояи арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогикаи миллӣ бо мақсади санчиши фарзияи пешниҳодшуда, ташкил ва анвомдиҳии озмоиши педагогӣ, таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ бо истифода аз усулҳои коркарди математикии натиҷаҳои таҳқиқоти озмоиши мебошад.

Дар раванди ҳалли мақсаду вазифаҳои гузошташуда, санчиши фарзияи корӣ **усулҳои** зерин ба кор бурда шуданд:

- таҳлили назариявии адабиёти вобаста ба фалсафа ва таъриҳ, педагогика ва психология, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ; монографияҳо, маводҳои конфронсҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ, ҷумҳурияйӣ доир ба масъалаи таҳқиқот;
- санадҳои меъёри, мавод ва иттилооти матбуоти даврӣ, сомонаҳои интернетӣ; таҳлили маводи назариявии марбут ба таъриф, коркарди амсилаи ташаккули сифатҳои аҳлоқии шахсият дар хонандагон бо дарназардошти анъанаҳои педагогикаи ҳалқии тоҷик;
- ҷамъбасти назарияйӣ, таҳлил, муқоиса ва низомбандии натиҷаҳои бадастомада;
- омӯзиш, мушоҳида ва ҷамъбасти таҷрибаи педагогии тарбияи аҳлоқии насли наврас бо истифода аз анъанаҳои педагогии ҳалқӣ; усулҳои пурсиш (анкетапуркунӣ, сӯҳбат, мусоҳиба);
- озмоиши педагогӣ, ки ба санчиши самарабаҳшии амсилаи пешниҳодшудаи марбут ба ташаккули сифатҳои аҳлоқӣ дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ равона шудааст;

- усулҳои коркарди омории маълумоти бадастомада, натиҷагирӣ аз озмоиши омӯзонанд, таҳлил, синтез ва ғ.

Навғонии илмии таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

- амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна умумӣ бо истифода аз арзишҳо ва анъанаҳои педагогикаи ҳалқии тоҷик коркард, асоснок ва фаъол гардонида, шароитҳои педагогии татбиқи он муайян карда шуд;

- зимни санчиши самарабахшии амсилаи пешниҳодшуда ба равиҷҳои низомманд ва аксиологӣ дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар заминаи анъана ва урғу одатҳои мардуми тоҷик такя карда шуд;

- афзалиятнокии низоммандӣ, тағйирпазирӣ, муносабати инфиродӣ дар татбиқи комплексии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар поји арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ исбот шудааст;

- таҳқиқот аҳамияти дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии дар заминаи этнопедагогӣ амалишаванд ба назаргирии ҳусусиятҳои инфиродӣ ва минтақавӣ-этникро собит намуд;

- шароитҳои педагогии татбиқи амсилаи пешниҳодшудаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна умумӣ бар поји анъана ва ҳусусиятҳои миллии мардуми тоҷик ошкор ва аз лиҳози назариявӣ асоснок карда шудааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванд:

1. Ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар поји арзишҳо, анъанаҳо ва урғу одатҳои педагогикаи ҳалқӣ ин кори мақсадноки кормандони омӯзгорӣ (муаллимон), хонандагон, падару модарон зимни омӯзиши таъриҳ, фарҳанги миллӣ тавассути, пеш аз ҳама, забони модарӣ, матнҳои бадӣ, эҷодиёти шифоҳии ҳалқӣ, асарҳои маорифпарварони бузург, шоиру нависандагони адабиёти классикию муосири тоҷик, фарҳангутарзи ҳаёти ҳалқҳои муқими ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Дар асоси чунин маводҳо дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сифатҳои таҳаммулпазирӣ, инсондӯстӣ, хушмуомилагӣ, масъулиятишиносӣ, мушғиқӣ, хайрҳоҳӣ, ростқавлӣ, меҳнатдӯстӣ, эҳтиром ба насли қалонсол, намояндагони миллати дигар, муҳаббат ба Ватан ва гайра инкишоф дода мешаванд.

2. Ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси анъанаҳо ва урғу одатҳои миллӣ бо

такя ба арзишҳои этнопедагогика, ки дар доираи амсилаи дар шароити татбиқи равиши низомманду салоҳиятнок соҳташуда бомуваффақият амалий карда мешаванд, фарогири ҷузъҳоест, ки ба тағиیرпазирӣ, фардият дар асоси принсипҳои башардӯстӣ, фарҳангбунёдӣ, таҳаммулпазирӣ ва давомат таъсир мерасонанд.

3. Шароитҳои педагогии татбиқи самарарабахши амсилаи пешниҳодшуда бо дарназардошти ҳусусиятҳои этнопсихологӣ, шахсиятӣ, инфириодӣ ва маърифатии хонандагон; корбурди самтҳои арзишмандонаи педагогикай ҳалқӣ, эҷодиёти шифоҳии ҳалқ, ҳусусиятҳои таъсири фарҳанги миллӣ ва дигар фарҳангҳо, таҷрибаи пешқадами педагогӣ, бо захираҳои барои ташкили бомуваффақияти раванди ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зарурбуда таъминсозии муҳити таҳсилотӣ фароҳам оварда мешаванд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

- таҳлили муқоисавии ҳамкорӣ ва таъсири мутақобилаи ғояҳои пешқадами педагогии ҳалқҳои дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон (тоҷикон, узбекҳо, қирғизҳо ва туркмандҳо) зиндагунанда анҷом дода шуд;
- афзалиятҳои этнофарҳангӣ, ҳусусиятҳои хоси миллии фарқунанда муайян карда шудаанд;
- мағҳуми «сифати маънавӣ-ахлоқии шахсияти хонанда», ки бинобар арзишҳои педагогикай ҳалқӣ ташаккул ёфтааст, мушахҳас карда шудааст;
- принсипҳо ва роҳҳои татбиқи амсилаи ташаккули сифатҳои ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи анъана ва урғу одатҳои мардуми тоҷик муайян карда шудаанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот бо нуктаҳои зерин ифода мегардад:

Хулосаҳо ва тавсияҳои амалий оид ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба раванди умумии тарбияи фарҳангии маърифатии насли наврас, ки бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ побарҷост, таъсири мусбат мерасонанд.

Натиҷаҳои дар таҳқиқот бадастомада ба тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар рӯҳияи масъулияти баланди маънавӣ-ахлоқӣ таъсири бениҳоят мусбат мерасонанд. Тавсияҳои методии ироашудаи, мусалламан, ба беҳтар шудани раванди умумии корҳои таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мусоидат мекунанд. Маводҳои диссертатсияро ҳам дар дарсҳои синфӣ ва ҳам беруназсинфӣ,

дар курсу семинарҳои махсус оид ба масъалаҳои этнопедагогикаи миллӣ, дар курсҳои такмили ихтисоси муаллимон дар мавзӯи таҳқиқоти мавриди назар истифода бурдан мумкин аст.

Дараҷаи эътиимонкӣ натиҷаҳои таҳқиқот тариқи такя ба консепсияҳои пешбари касбӣ-педагогӣ ва психолоғӣ-педагогӣ, истифодаи адабиёти илмӣ дар мавзӯи таҳқиқот, мувофиқати усулҳои истифодашуда ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, санчиши таҷрибайозмоиши нуктаю хулосаҳои асосии диссерватсия, татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот дар амалияи воқеии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар пои арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ, репрезентативӣ будани сарчинқунии озмудашавандагон, таҳлили миқдорӣ ва сифатии натиҷаҳо, истифодаи усулҳои омории коркарди маълумот таъмин карда шудааст.

Мутобиқати диссерватсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Муҳтавои таҳқиқоти диссерватсионӣ ба шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот, аз қумла ба банди 2 – Таърихи рушди илми педагогӣ ва амалияи таълим (ташаккул ва рушди илми педагогика), ғояҳо, мағҳумҳо, назарияҳо, омӯзиши мероси педагогии омӯзгорони барчастаи гузашта; таърихи этнопедагогика; ба банди 3 – Антропологияи педагогӣ (системаҳои педагогӣ/шароит/ташаккули шаҳсият дар раванди таълим, тарбия, омӯзиш ва ба банди 5 - «Назария ва мағҳумҳои тарбия» (принципҳои тарбияи кӯдак дар марҳилаҳои гуногуни ба камол расидани ў; асосҳои арзишӣ барои ташаккули раванди таълим, консепсияҳои этнопедагогии таълим;) мувофиқат меқунад.

Саҳми шаҳсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот бо асоснок кардани ғоя ва консепсияҳои асосии таҳқиқоти диссерватсионӣ, коркарди амсилаи концептуалии ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон, ки ба тарбияи ҳисси баланди таҳаммулпазирӣ, ватандӯстӣ ва инсондӯстӣ, инкишофи худогоҳии миллӣ, худомӯзӣ ва худтакмилдиҳӣ нигаронида шудааст; муайянсозии параметрҳои асосии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тавассути ташкили озмоиши ва санчиши роҳҳои самарабахши ташаккули ин сифатҳо бо дарназардошти таносуби этнофарҳангӣ ва хусусиятҳои контингенти таълимгиранда (соҳибони забонҳои гуногун, ақаллиятҳои миллӣ, хусусиятҳои дорои виҳатҳои минтақавию динӣ ва ғайра); дар анҷом додани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, шарҳу таъйиди натиҷаҳои бадастомада таҷассум ётааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар конфронсҳои илмӣ-амалӣ (байналмилалӣ, ҷумҳурияйӣ) -и дар заминаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон (солҳои 2015-2022) баргузоршуда, ки ба проблемаҳои ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бар поияи арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогика, масъалаҳои стратегӣ ва консепсияҳои тарбияи миллии насли наврас бахшида шуда, аз ҷониби муаллиф дар мақолаҳои илмӣ-методӣ, тавсияҳо ва коркардҳо оид ба проблемаи таҳқиқшаванда ба табъ расидаанд, ироа гардиданд. Муаллиф борҳо дар ҷаласаҳои иттиҳодияи методии муассисаҳои таҳсилоти умумии №3-и ноҳияи Ҳисор ва №№1,5,38-и ноҳияи Ваҳдати Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар рафти таҷрибаомӯзии омӯзгории донишҷӯёни ДДТТ ба номи ба номи С. Айнӣ бо маърӯзаҳо баромад намудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Довталаб дар нашрияҳои тақризшаванда, аз ҷумла Паёми ДДТТ ба номи С. Айнӣ, Паёми ДМТ, маҷмӯаҳои маводи конфронсҳо бархе аз мақолаҳоро ба нашр расонидааст. Онҳо аз санчиши лозима гузашта, дар 15 номгӯйи мақола, ки 7 номгӯй аз онҳо он дар маҷаллаҳои илмии тавсиянамудаи КОА-ҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба табъ расидаанд, интишор гаштаанд.

Соҳтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва фехрасти адабиёт таркиб ёфтааст. Муҳтавои диссертатсия дар 195 саҳифаи чопи компьютерӣ баён гаштааст. Матн фарогири 7 ҷадвал, 1 диаграмма ва 2 расм мебошад. Рӯйхати адабиёт 205 номгӯйро дар бар мегирад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар **муқаддима** мубрамияти мавзуи таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши масъала қайд карда шуд, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот тасвият карда шуда, марҳилаҳо, макон, давраҳо, усулҳои таҳқиқот нишон дода шуданд, навоварии илмӣ, арзишмандии назарияйӣ ва амалии кори диссертационӣ асоснок карда шуд; саҳми шаҳсии муаллиф, тасвиби натиҷаҳо аз рӯйи ҷамъбасти озмоиши педагогӣ баён гаштааст.

Дар боби якум – «**Заминаҳои назариявии ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бар поияи анъана ва арзишҳои этнопедагогика**» - самтҳои афзалиятноки ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар назария ва амалияи илми педагогӣ, ҳусусиятҳои шаҳсияти этнофарҳангӣ ва маънавӣ-ахлоқии мактаббачагон

дар шароити муосири таҳсилот баррасӣ гардида, инчунин биниши муаллиф роҷеъ ба амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи анъанаҳо ва арзишҳои миллӣ ироа шудааст.

Қайд карда мешавад, ки анъанаҳои миллӣ-фарҳангӣ дар қаринаи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ танҳо зимни ҳифзу таблиғи арзишҳои этнопедагогии миллӣ, ҳифзи дастовардҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва анъанаю ҳусусиятҳои ҳалқӣ амалӣ карда мешаванд. Дар шароити сиёсати муосири идеологӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқӣ ва дунявӣ арзиши маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти мактаббачагон бо таъсири ба расонандай оила, муассисаи таълимӣ, баҳодиҳии ҷамъиятӣ ва маҷмӯи анъанаҳои мавҷудаи миллӣ муайян карда мешавад.

Таҳқиқоти анҷомдодашуда ба он далолат мекунад, ки фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шароити истифодаи дурустӣ арзишҳои миллии педагогикаи ҳалқӣ, пеш аз ҳама, бояд ба тарбияи ҳисси зуҳури таваҷҷуҳӣ умумимилий ва умумибашарӣ дар хонандагон равона карда шавад. Дар чунин самтгирии кор хидмат кардан баҳри содик будан ба арзишҳои фарҳангии миллӣ ва арзишҳои дорои аҳамияти умумибашарӣ нуҳуфтааст. Муқаррар намудани ҳамоҳангӣ байни ин ду ҳусусияти сифатӣ нишондиҳандай қадршиносии баланд ва муқаррар намудани асосҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас мебошад.

Дар боби аввал исбот шудааст, ки арзишҳои миллии маънавӣ-ахлоқӣ дар шароити ташаккули давлати дунявӣ, ҳуқуқӣ ва демократӣ тарҳҳои нав қасб мекунанд. Ба онҳо ҳислатҳои инсондӯстӣ, таҳаммулпазирӣ, фарҳангӣ муошират, некбинӣ, армонҳои дурахшони эстетикӣ хосанд. Ғояҳо, анъанаҳо ва урғу одатҳои хиради ҳалқ аз лиҳози тарбия бо фарҳангӣ ҷомеаи муосири демократӣ дуруст «танинандоз» шуда, ғояҳои баланди инсондӯстиро инъикос мекунанд. Барои он ки мактаббачаи муосир аз анъанаҳо ва арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ дар ҳаёти воқеӣ баҳра барад, ба ӯ бояд заминаи иттилоотии зарурӣ - муҳтаво дастрас бошад. Ин тасодуфӣ нест, зоро арзишҳои маънавӣ-ахлоқии мардуми тоҷик аз қадимулайём бо таърихи ҳазорсолаи ҳуд дар рушди на танҳо тамаддуни ҷаҳонӣ, балки фарҳангӣ миллии шарқӣ низ саҳми назаррас доранд.

Дар айни замон Тоҷикистон кӯшиш менамояд, то шаклҳои муосири тарбияи миллии маънавӣ-ахлоқӣ ва ҳаёти фарҳангии субъектҳои таҳсилот, ки вижагиҳои ҳувияти тоҷиконро инъикос мекунанд, эҷод ва дигаргунсозӣ намуда, анъанаҳои миллӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангиро, ки ҷузъи муҳими муҳити иҷтимоӣ ва фазои равонӣ буда, инкишофи динамикӣ ва зинаи насли ҷавонро фаро мегиранд, рушд дихад.

Азхудкуни таҷрибай маънавӣ-ахлоқӣ ва таъриҳии миллати қадими бо номи «тоҷикон» дар шароити тарбияи оилавию таълим дар тамоми воҳидҳои соҳтории муассисаҳои таҳсилотӣ, ки онҷо пояҳои ташаккули хислатҳои маънавӣ-ахлоқӣ ва маънавиёти хоси мардуми тоҷик гузашта шуда метавонанд, бобарор амалӣ мегардад.

Таҳлили дар қаринаи проблемаҳои таҳқиқот анҷомёфта нишон дод, ки новобаста ба шумораи зиёди таҳқиқот ва таваҷҷӯҳи олимон, масъалаи баррасишаванда пурра омӯхта нашудааст: ҷанбаҳои назариявии тарбияи маънавӣ-ахлоқии бар пои арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогика амалишаванда коркард нагардидаанд; таъминоти даҳлдори психолоғӣ-педагогӣ ва барномавӣ-методӣ вуҷуд надорад. Дар аксар маврид истифодаи имкониятҳои педагогикии ҳалқӣ дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии мактаббачагон ҳусусияти расмӣ дорад; муносибати системавӣ-синтезкунанда бо дарназардошти анъанаҳо, урфу одатҳо ва менталитети миллӣ дида намешавад.

Аз ин рӯ мо ба хулосае омадем, ки назария ва амалияи этнопедагогика ба такмили ҷустуҷӯҳои таҳқиқотӣ ниёз дошта, дар қаринаи вазифаҳои муосири стратегияи тарбияи миллии насли наврас яксонсозӣ ва оптималисози минбаъдаи масъаларо тақозо мекунад. Ҷунин вазифа ба он вобаста аст, ки анъанаю урфу одатҳои миллӣ баҳри ташаккули шаҳсияти ҳамаҷониба дорои дараҷаи баланди дарҳости иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳастанд. Маҳорати азхудкуни мөҳияти арзишҳо, меъёрҳо, принсипҳои миллӣ, омодаи худтакмилдидӣ будан ба тарбияи маънавӣ-ахлоқии талабаи ҳозиразамон хос аст.

Дар боби якуми рисола муаллиф дар бораи мероси фарҳангии мардуми тоҷик, ки аз насл ба насл гузашта, бочидду ҷаҳд анъанаҳои меҳнатӣ, оилавӣ, идона ва педагогиро ҳифз менамояд, андешаронӣ мекунад. Ба ибораи дигар, дар анъанаву урфу одатҳои тоҷикон таҷрибай тарбиявии ҳалқӣ, ки тавассути фарҳангии миллӣ, эҷодиёти шифоҳии ҳалқ, анъана, расму оин ва урфу одатҳо таҳвил меёбад, инъикос мегардад.

Яъне, ғояҳои педагогии ҳалқӣ дар омӯзиши фарҳангии ҳалқӣ, ки барои эҳёи низоми миллии таълим ва тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас заруранд, сарчашмаи ибтидой мебошанд. Маҳз аз ҳамин сабаб масъалаи рӯ овардан ба таҷрибай ниёгон оид ба тарбияи насли наврас бо мақсади мутобиқсозии ақидаҳои мусбӣ, ғояҳои миллӣ ва консепсияҳои маънавӣ ба миён омадааст.

Бо ҳисси ифтихор ёдовар мешавем, ки мероси педагогии мардуми тоҷик сазовори эҳтиром ва муносибати хос буда, фарҳангии ҳазорсолаи педагогӣ, ки дар асоси ҳикмати шарқ ба эҷод гаштааст,

мулохизарониҳои дақиқро тақозо менамояд. Саҳми маорифпарварон, олимон, шоирону нависандагони тоҷик дар ин бобат бузург аст. Хушбахтона, моҳияти тарбияи муосири маънавӣ-аҳлоқии насли ҳозираи Тоҷикистон дар интиқоли таҷрибаи ниёғон бо мақсади ҳифзи анъанаву арзишҳои қадим, ҳисси олитарини ватандӯстӣ, некӯаҳволӣ ва сулху оромӣ, озодӣ ва инсондӯстӣ бозтоб гашттааст.

Дар рафти таҳқиқот сабит гардид, ки тарбияи бар пояи анъанаю вижагиҳои миллӣ, дастовардҳо ва таҷрибаи мардум побарҷобуда дар муҳити ҷамъиятӣ-фарҳангии муассисаҳои таҳсилоти миёнай умумӣ ба раванди ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии наврасон таъсири қалон мерасонад. Ҳифзу оммавигардонии руқиҳо, урғу одатҳо ва анъанаҳои миллӣ бо такя ба этнопедагогика дар як вақт бо ташаккули тамоилҳои маънавӣ-аҳлоқии талабагон сурат гирифта, дар бобати муносибати этнопедагогӣ ба ҳалли мақсаду вазифаҳои гузошташуда дурнамою бинишҳои нав фароҳам меорад.

Дар ин боб амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии талабагон бар пояи анъанаҳо ва арзишҳои миллӣ муфассал тавсиф шуда, нишондиҳандаҳои ҷамъиятӣ-педагогии мушаҳҳаскунандай бавучудойии таълиму тарбияи этнофарҳангии ба татбиқи арзишҳо (миллӣ ва умумибашарӣ) асосёфта, ки ба ташаккули ҳамаҷонибаи шаҳсият таъсири манғӣ ё мусбат мерасонанд, ошкор карда шудаанд.

Амсилаи пешниҳодшаванд дар тарбияи маънавӣ-аҳлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бар пояи арзишҳои педагогикаи ҳалқӣ - урғу одатҳои миллӣ мақоми қабули имконпазири ташкили кори сермаҳсулро қасб намуд. Амсилаи ироашуда татбиқи принсипҳои зерин – фарҳангасос будан, табиатасос будан, ҷомеамеҳвар ва ворис буданро пешбинӣ мекунад.

Ҳамин тавр, принсипи фарҳангшиносӣ қодир аст, омӯзандаро дар мавқеи субъекти шинохти арзишҳои этнофарҳангии минтақаи мушаҳҳас (тавассути огоҳӣ аз муҳити миллӣ ва мероси бойи гузашта) қарор дихад. Принсипи табиатасос будан бошад, дар раванди таълиму тарбия банаざргирии ҳусусиятҳои синну солӣ, инфиродӣ, психологӣ ва этникии талабагонро ба асос гирифта, ҳамзамон ҷараёни муҳим, самарабахш ва воқеии иттилоот мебошад. Принсипи ҳалқӣ будан ба риояи анъанаҳои пешқадам, эҷодиёти шифоҳии ҳалқ (фолклор), омӯзиши ҷашнҳои миллӣ ва динӣ, ташаккули сифатҳои аҳлоқии талабагон дар раванди таъсири мутақобилаи ғояҳои пешқадами педагогикаи ҳалқӣ кӯмак мерасонад. Татбиқи ин принсип дар раванди таълиму тарбия бо психологияи

фарҳангу гурӯхҳои этникӣ, стереотипҳо, одоби муошират, дарки инфириродӣ ва инъикоси арзишҳо алоқаманд аст.

Таҳлили проблемаҳои дар боби аввал таҳқиқшуда нишон дод, ки корбурди анъанаҳои этнофарҳангии мардуми тоҷик яке аз шартҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас мебошад. Маълум шуд, ки ташаккули ҳисси ватандӯстӣ бидуни ошной бо фарҳанги этникӣ ва шиносой бо «ҷаҳони» маънавии миллат ғайриимкон аст. Хусусияти этникии ҳар як фарҳанг дар тобеъ набудан ба ҷаҳонишавии ҷаҳонӣ ва инчунин ба тағйиротҳое, ки дар натиҷаи сарабчишавии таърихии арзишҳои ҳикмати ҳалқию миллӣ ба амал меоянд, аён мешавад.

Дар боби дуюм – **«Шароити педагогии ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти хонандагон бар пояи анъанаю арзишҳои миллӣ (тоҷикӣ)»** сухан дар бораи амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти талаба бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ рафта, нақш ва арзиши иди Наврӯз ҳамчун ҷашни қадими миллӣ, ки дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии субъекти муосири таҳсилоти мактабӣ саҳми бебаҳо дорад, ошкор гардид. Дар ин боб инчунин кори таҷрибавӣ-озмоиши оид ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи арзишҳои этнопедагогика тавсиф шудааст.

Сармавзуи (лейтмотиви) умдаи боби дуюм ғояи дигаргунсозии мероси хирадмандонаи гузашта ба рӯҳияи муосири педагогӣ, азхудкуни арзишҳои тафаккури ҳалқ, татбиқи бобарори ақидаҳои пешқадам, анъанаю урфу одатҳои мардум дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас таъсири бузурги мусбӣ дорад. Аз ин рӯ, зарурати ироаи амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти хонандагон, ки дар равиши низомманд ва аксиологӣ сохта шуда, фарогири мақсади такмили шаклу усулҳо ва воситаҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар асоси арзишҳои этнопедагогика буда, ҳамчун механизми муассири татбиқи проблемаҳои таҳқиқшаванда хизмат мекунад, ба миён омад.

Дар ин боб бо мақсади ҳалли вазифаҳои гузошташуда кӯшиш ба ҳарҷ дода шудааст, ки ҷузъҳои мақсаднок ва пурмазмуни амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ баррасӣ карда шаванд. Гузашта аз ин, ҳалли вазифаи муайян кардани ҷанбаҳои пешбари мазмуни тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон, самтгирӣ ба сифатҳои шаҳсиятӣ ва амалҳои умумибашарӣ, ки дар роҳи ҳаёти насли наврас муҳиманд, анҷом дода шуд. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда мо анъанаҳо ва урфу одатҳои миллии назаррас ва мақбули умумро, ки ба иҷтимоисозии бобарори шаҳсияти талабаи мактаби дорои сифатҳои шаҳси

таҳаммулпазир, инсондӯст ва поквичдон мусоидат мекунанд, чудо кардем.

Таҳлили проблема аз он гувоҳӣ медиҳад, ки такмили тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон робитай зичи оила, мактаб, марказҳои фарҳангӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва тандурустӣ, ВАО ва институтҳои ҷамъиятиро пешбинӣ менамояд. Ҳадафи тарбия ба ҷаҳони маънавӣ-ахлоқии шаҳсияти мактаббачагон равона карда мешавад, зоро шарти зарурӣ ҳангоми муайян кардани мақсади ягонаи зиндагии хонандагон ташаккули тамоилҳои арзишӣ мебошад. Ташаккули шаҳсият ва арзишҳои умумиинсонӣ (хайрҳоҳӣ, одамгарӣ, ҳадафмандӣ, адолатпарварӣ, мустақилият, пуртоқатӣ, шуҷоатмандӣ, боинсофӣ, меҳнатдӯстӣ ва ғ.) дар раванди риояи шароит ва вазъияту муносибатҳои ҷамъияти; дар натиҷаи фаъолияти субъективӣ ва педагогии фаъол сурат мегирад.

Дар боби дуюм, тибқи нақшай таҳқиқотӣ, зимни анҷом додани қисми озмоишӣ мо методикаи комплексиро вобаста ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони консентри миёнаи таълим бар пояи арзишҳои педагогикии ҳалқӣ коркард намудем. Мо дар МТМУ -ҳои №74 ва №76 -и шаҳри Душанбе, ки онҷо намояндагони се миллат таҳсил мекунанд, ҷорабиниҳо баргузор кардем. Ҳадафи асосӣ ба хонандагон нишон додани таъсири мутақобилаи доимӣ ва ғанисозии муштараки фарҳангҳои мардумӣ; фароҳамсозии имкони эҳсос кардани ҳусусиятҳои ҳувияти ҳалқҳои гуногун; рушд додану тарбия намудани шаҳси бофарҳанге, ки қодир аст ба раванди таҳсилотии худ таъсир расонда, таносуби онро бо арзишҳои миллӣ ва умушибашарӣ муайян созад, ба шумор мерафт. Маҷмуи дарсҳои «Ҳамbastagии фарҳангҳои миллии тоҷик, узбек, қирғиз ва туркман» мавриди коркард қарор дода шуд.

Дар мактабҳои озмоишӣ ба кор бо волидон, ки он ҳамчун яке аз шаклҳои ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон ҳисобида мешуд, тақвият бахшида шуд. Шаклҳои амалкунандаи маърифатнок кардани волидайн дар мавзуи тарбияи ахлоқӣ номбар шудаанд: конфронсҳо, практикумҳо, дарсҳои кушод, муҳокимаи педагогӣ, машваратҳои мавзуии инфириодӣ, бозиҳои нақшӣ, ташриф ба оила, маҷлиси падару модарон ва ғайра.

Дар натиҷаи омӯзиши анъанаҳои ҳалқии инсонпарварона дар мактабҳои ҳамчун озмоишӣ муқарраркардашуда, дар ҳулқу атвори хонандагон хислати олӣ, некҳоҳӣ, таҳаммулпазирӣ, меҳнатдӯстӣ, ростқавлӣ ва ғайра инкишоф меёфт. Бо ин мақсадҳо дар раванди ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон бар пояи анъанаву

урфу одатҳои мардумӣ мо шароити зарурии педагогиро фароҳам овардем: тарбияи ахлоқии насли наврас, ки ба раванди таълиму тарбияи мактабҳои миёна (бо назардошти хусусиятҳои инфириодӣ ва синну соли хонандагон) ҷорӣ карда шуда, ба азҳудкуни таъриҳ, фарҳанг, забони модарӣ, фолклор мусоидат мекунанд; муқоиса, таҳлил ва қиёси минбаъдаи онҳо; муносибати мусбӣ ба анъанаю урфу одатҳои пешрафтаи ҳалқҳои гуногун; тадриҷан ба мазмуни китобҳои дарсӣ ҷорӣ намудани ғояҳои пешқадами педагогӣ.

Зимни гузаронидани озмоиш ҳамчун амри зарурӣ мо шarterо, ки дар доштани маълумот дар бораи хусусиятҳои хонандагон (синнусолӣ, фардӣ ва этникӣ) ва истифодаи минбаъдаи онҳо ҳангоми ташаккули сифатҳои ахлоқӣ (бар пояи анъанаю урфу одатҳо) ифода меёбад, таҳия кардем. Дар рафти дарсҳо таваҷҷӯҳ ба таъсири мутақобилаи фарҳангу ниҳодҳои иҷтимоӣ, ки дар ҷараёни ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба амал меояд, зоҳир гардид.

Маълум шуд, ки тақрибан 68% -и волидон дар бораи асосҳои педагогикии оилавӣ дониши номукаммал доранд, 37% -и онҳо дар бораи усулҳо ва принсипҳои тарбия тасаввурот дошта, танҳо 14% -и волидон аз вазифаҳои худ пурра воқифанд. Сатҳи сифатҳои маънавӣ-ахлоқии фарзандон бештар аз муносибати волидайн ба вазифаҳои худ, нуқтаи назари онҳо дар бораи робитаи мутақобила бо фарзанд вобаста аст.

Дар боби мазкур татбиқи марҳилаи дуюми озмоиш - фароҳамсозии шароити педагогӣ дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии мактаббачагон (МТМУ -и №74) муфассал тавсиф шудааст. Дар раванди таълим муколамаи фарҳангҳо такмил ёфта, таъсири мутақобила ва ҳамкории муштараки фарҳангҳои миллӣ (фарҳангги мардумони тоҷик ва узбеку қирғиз) сурат мегирифт. Қобили зикр аст, ки анъана ва урфу одатҳо ба азҳудкуни фарҳангии миллӣ ва арзишҳои маънавӣ таъсир мерасонанд. Анъанаҳои мардумони гуногун ба мубаддалшавии арзишҳои миллӣ ба арзишҳои умунибашарӣ, инчунин ба ташаккулӯбии саъю қӯшиш баҳри рушддиҳии «ман»-и шаҳсии худ ва баҳри шиносоӣ пайдо намудан бо фарҳангиги ҷаҳон кӯмак менамоянд.

Масалан, ба ин шакл ҷаҳони миллии Наврӯз мансуб аст. Дар ҷараёни ҷаҳони сурудҳо садо медиҳанд, рақсҳо иҷро мешаванд; мусобиқаҳои ҷолоқӣ ва зудамалӣ гузаронида мешаванд; озмунҳои эҷодӣ, супоришиҳо барои зиракӣ ташкил карда мешаванд. Ҷаҳонҳои «Иди ҳарбуза», «Иди гулҳо», «Меҳргон» ва дигар ҷаҳонҳои миллии тоҷик бо

шавқу ҳавас баргузор мешаванд. Дар рӯзҳои ҷаши суруду шеърҳо (ба забонҳои тоҷикӣ, узбекӣ, қирғизӣ) хонда мешаванд.

Дар марҳилаи дуюми озмоиш мо тавонистем имкониятҳои тарбиявии ҷомеаро муайян намуда, ҳадафҳои ташаккули шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфтаю озоди дорои донишҳои устувори ба қасби арзишҳои маънавӣ-аҳлоқӣ равонагаштаро амалӣ созем. Ҳадафи мазкур зимни ба раванди таълиму тарбия ҷорӣ намудани барномаҳои таҳсилотии дорои тамоилҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, роҳнамоии қасбӣ, солимгардонӣ ва фароғатӣ роҳандозӣ карда шуд.

Вазифаи татбиқи марҳилаи сеюм аз расонидани қӯмаки методӣ зимни ташкили тарбияи маънавӣ-аҳлоқии хонандагон бо дарназардошти истифодаи беҳтарин анъанаҳо ва урфу одатҳои мардумии этнопедагогика иборат буд. Ташаккул ва инкишофи минбаъдаи маҳорати муқоисаи фарҳангҳои ҳалқҳо, ҳусусиятҳо ва хислатҳои умумии онҳо аз синни мактаби ибтидой оғоз меёбад. Ин маҳоратро дар илм «салоҳияти этнофарҳангӣ» меноманд. Хонандагонро бо фарҳангӣ ватанӣ ошно месозанд; таҳаммулпазириро инкишофт медиҳанд, фарҳангӣ муносибатҳои байнишахсӣ, ватандӯстӣ (салоҳияти этнопедагогӣ) -ро мепарваранд.

Барномаи «Дар хонандагон ташаккулдиҳии сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии шахсият бар пояи анъанаю урфу одатҳои мардумӣ» -и коркард намудаи мо ҳадафи ниҳоии ҳудро дошт. Ҳамин тавр, инсонмеҳварсозӣ (гуманизатсия) -и таҳсилот; фардисозӣ (баназаргирии ҳамаҷонибаи сатҳи инкишофи қобилиятҳои ҳар як хонанда), тамоили дастгирии ангезиши шавқу ҳавас ба таълим, такмили манфиатҳои маърифатӣ; дастраси умум будан - ба ҳайси принсипҳои асосии кор интихоб карда шуданд.

Натиҷаҳои бадастомада сабит соҳтанд, ки дар маҷмӯъ, мактаббачагон дар бораи анъанаҳои беҳтарини ҳикмати ҳалқ, аз қабили поквичдонӣ; ростқавлӣ; инсондӯстӣ; қӯмак ба қалонсолон, волидон ва ғайра фаҳмиш доранд. Мутаассифона, тақрибан 30-35% -и талабагон дар саломатӣ андаке нуқсонҳои нафас (28%), мушкилоти қаду қомат (29%), наздикбинӣ (33%), паҳнкафии пой (22%), бемориҳои марбурӯт ба таъсири омилҳои муҳити мактаб, ки ба қобилияти маърифатӣ-идрокии хонандагон таъсир расонида наметавонанд, ишғол мекунанд.

Дар боби мазкур ба таври муфассал дар бораи яке аз ҷашиҳои муҳим – Наврӯз сухан меравад. Ин қадимтарин ҷаши милли буда, дар тарбияи маънавӣ-аҳлоқии насли навраси ҳозира таъсири бузург дорад. Тавассути ҳулоса баровардан дар бораи тарбияи маънавӣ-аҳлоқии

мактаббачагон ва зикр намудани арзишмандии тарбиявии ҷаҳни Наврӯз, имкониятҳои бузурги этнопедагогии он дар раванди таълиму тарбия, рушди зеҳнӣ ва маърифатии хонандагон қайд карда шудааст.

Зимни гузаронидани қисми озмоиши таҳқиқот вазифа гузашта шуд, то самарабахшии амсилаи коркардшуда оид ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии хонандагон бар пояи анъанаҳо, урғу одатҳо ва арзишҳои мардумӣ санҷида шавад. Бо ин мақсад мо марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда озмоишро (МТМУ -ҳои №№ 74, 76, 34 -и Душанбе, МТМУ -ҳои №№ 1, 5, 38 -и Ваҳдат, МТМУ -и №3 -и Ҳисор) ташкил ва роҳандозӣ намудем. Дар кор 55 муаллим, 67 волидон, 750 нафар хонандагон иштирок карданд; 220 дарс, ҷорабинихои ҳусусияти тарбиявидошта баррасӣ ва таҳлил карда шуд.

Пурсиши анҷомёфта нишон дод, ки 55 омӯзгори мактабҳои озмоиши МТМУ -ҳои №№ 74, 76 -и шаҳри Душанбе дар ҳулқи шогирдони худ сифатҳои аҳлоқи (мехрубонӣ, хушмуомилагӣ, кунҷковӣ, бетакаллуфӣ, фардият, ҳайрҳоҳӣ, ҳудэҳтиромкунӣ ва ғайра) -ро қадр мекунанд. Дар байни сифатҳои аҳлоқии зикршуда онҳо эҳтиром ва муҳабbat ба инсон (67%), меҳрубонӣ (35%), ростқавлӣ (27%), муҳабbat ба тамоми мавҷудоти зинда (20%) -ро дар ҷои аввал гузаштанд.

Аз рӯйи натиҷаҳои меъёри рафтор сатҳи баланди ташаккулёбандагии сифатҳои маънавӣ-аҳлоқӣ зимни озмоиши ташаккулдиҳанда дар ҳӯйи 68% -и талабагон (34% афзудааст), дар СН бошад - дар ҳӯйи 38% -и талабагон; сатҳи миёнаро дар ҳӯйи 24% -и талабагон; дар СН - дар 44%; сатҳи пасти ташаккулёбии сифатҳои мавриди назар дар СО танҳо дар ҳӯйи 8% -и талабагону дар СН - 18% -и талабагон мушоҳида гардид.

Дар байни меъёрҳои ташаккулёбии сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии талабагон бо истифода аз имкониятҳои этнопедагогӣ нишондиҳандаҳои маърифатӣ, конативӣ-рафторӣ, рефлексивӣ-баҳодиҳӣ ба мадди аввал гузашта шуданд. Арзёбӣ дар се сатҳ (паст, миёна, баланд) сурат мегирифт. Дар натиҷа, сатҳи умумии ташаккулёбии сифатҳои маънавӣ-аҳлоқии талабагони мактаб муайян карда мешуд. Нишондиҳандаҳои баланди бадастомада зимни гузаштан ба сатҳи оянда аз самарабахшии амсилаи коркардшуда гувоҳӣ медиҳанд.

Ҳамин тавр, дар давоми таҷрибаи муқарраркунанда (2015-2016) талабагони синфҳои 5-6-и гурӯҳи озмоишӣ ва гурӯҳи назоратӣ (ГН) иштирок намуданд; дар марҳилаи ташаккулдиҳанда (2017-2021) талабагони синфҳои 8-9-и гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратии Литсейи президентии шаҳри Душанбе иштирок намуданд.

Дар рафти озмоиши муқарраркунанда баъзе сустии таваҷҷуҳ ба анъанаҳои халқӣ зикр карда мешуд. Аксар вақт иштирок дар ҷашнҳои миллӣ аз рӯйи маҷбурият сурат мегирифт, зимни муайянкуни сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ душвориҳо ҷой доштанд; ба эҷодиёти шифоҳии халқ таваҷҷуҳ зоҳир намегашт. Дар маҷмуъ, дар марҳилаи муқарраркунанда сатҳи баланди ташаккулӯбандагии сифатҳои ахлоқии талабагон аз лиҳози маърифатӣ ба 36%, дар СН - 38% баробар буд; сатҳи миёна дар СО 40%, дар СН - 34% -ро ташкил дод; сатҳи паст дар СО - 24%, дар СН - 28%, дар марҳилаи ташаккулдиҳанда бошад, сатҳи баланди сифатҳои ахлоқии талабагон дар СО - 74%, дар СН - 42%; сатҳи миёна дар СО - 22%, дар СН - 38%; сатҳи паст дар СО 4% -ро, дар СН - 20% -ро ташкил дод (ниг. ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. - Меъёрҳои ташаккули сифатҳои ахлоқӣ дар ҳӯйи мактаббачагон бар пояи арзишҳои анъанаю урфу одатҳои мардумӣ

Меъёрҳои ташаккули сифатҳои ахлоқӣ дар мактаббачагон бар пояи арзишҳои анъанаю урфу одатҳои мардумӣ	Уровни											
	Дар оғози озмоиш (бо %)						Дар хотимаи озмоиш (бо %)					
	Баланд		Миёна		Паст		Баланд		Миёна		Паст	
	СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН
Маърифатӣ	36	38	40	34	24	28	74	42	22	38	4	20
Конативный, поведенческий	34	32	36	40	30	28	68	38	24	44	8	18
Рефлексивно-оценочный	32	28	48	46	20	26	72	34	22	50	6	16

Зимни арзёбии меъёри рефлексивӣ-баҳодиҳии кирдорҳои маънавӣ-ахлоқӣ, меъёрҳои рафтор, асоснокии интиҳоби таркибиҳои иҷтимоӣ-фарҳангии фаъолият, маҳорати мустақилона қабул кардани қарорҳои дуруст баҳодиҳии коршиносон ба назар гирифта шуд.

Баррасии рафтори мактаббачагон зимни мушоҳида ба иштирок дар ҷорабинихо, фаъолияти умумимактабӣ; қобилияти баромадан аз ҳолатҳои душвор; ҳудбаҳодиҳӣ дар мавриди мувофиқат ба арзишҳои қабулшуда, ба таъсири омилҳои манфии муҳити атроф дучор нашудан ва гайра.

Сатҳи баланди сифатҳои маънавӣ-ахлоқии дар ҳӯйи талабагон бо назардошли меъёри рафтор ташаккулӯфта (бинобар анъанаю урфу одатҳои мардумӣ) -ро дар СО - 34% - и талабагон ва дар СН - 32%; сатҳи миёнаро дар СО - 36% ва дар СН - 40%; сатҳи пастро дар СО - 30% ва дар СН - 28% -и талабагон нишон доданд.

Натицаҳои меъёрҳои рафтор сатҳи баланди ташаккулёбандагии сифатҳои маънавӣ-ахлоқиро зимни озмоиши ташаккулдиҳанда дар 68% (34% афзудааст) ва дар СН - дар 38% -и талабагон ; сатҳи миёна дар СО - дар 24% -и талабагон; ва дар СН - дар 44%; сатҳи паст дар СО танҳо дар 8% -и талабагон, дар СН бошад - дар 18% -и талабагон ба назар расид. Дар СН -и озмоиш динамикаи суст ба қайд гирифта шуд (ниг. ба ҷадвали 1).

Ҳангоми арзёбии натицаҳои меъёрҳои рефлексивӣ-баҳодиҳӣ, инчунин муайян кардани сатҳи ташаккулёбандагии сифатҳои ахлоқӣ методикаи В.И. Андреев истифода шудааст. Он ба усули баҳодиҳии мустақили коршиносон, аз ҷумла баҳодиҳии сатҳи сифатҳои маънавӣ-ахлоқии мактаббачагон аз ҷониби муаллим, роҳбари синф, волидон, дӯстон - ҳамсинфон асос ёфтааст.

Дар натиҷа сифатҳои зерини маънавӣ-ахлоқӣ ҳамчун асос гирифта шуданд: эҳтиром ба миллатҳои дигар, меҳнатдӯстӣ, меҳрубонӣ, масъулиятшиносӣ, интизомнокӣ, таҳаммулпазирӣ, мушфиқию муҳабbat ба наздион, ватандӯстӣ, инчунин сатҳҳои (баланд, миёна, паст) ташаккулёбандагии сифатҳои ахлоқии талабагон (ниг. ба ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёбандагии сифатҳои ахлоқӣ

Нишондиҳандаҳои меъёри рефлексивӣ-баҳодиҳӣ	Баҳои миёна			
	Дар оғози озмоиши		Дар хотимаи озмоиши	
	Баҳои миёна	Баҳои миёна	Баҳои миёна	Баҳои миёна
СО	СН	СО	СН	
Меҳрубонӣ	6,1	5,7	8,1	6,0
Муҳабbat ба оила	7,0	6,81	9,6	7,3
Ватандӯстӣ	7,3	7,0	8,41	7,1
Таҳаммулпазирӣ	5,30	5,25	8,3	5,93
Интизомнокӣ	6,9	6,2	8,1	6,4
Меҳнатдӯстӣ	6,17	6,10	8,17	7,10
Ростқавлӣ	6,73	6,2	8,81	6,7
Эҳтиром ба намояндагони миллатҳои дигар	5,63	5,1	8,22	7,0
Ҳурмати калонсолон	6,2	5,87	8,1	6,89
Саломатӣ	7,23	6,91	9,4	7,9

Дар рафти озмоиши ташаккулдиҳанда зимни муайянкуни сатҳи сифатҳои маънавӣ-ахлоқии талабагон (бар пояи анъанаю урфу одатҳои мардумӣ) тағиироти хурди дидашуда бо он маънидод мешавад, ки корбурди анъанаҳои мардумӣ нопурра буд; омӯзиши забони модарӣ мубрам набуд, амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии талабагон

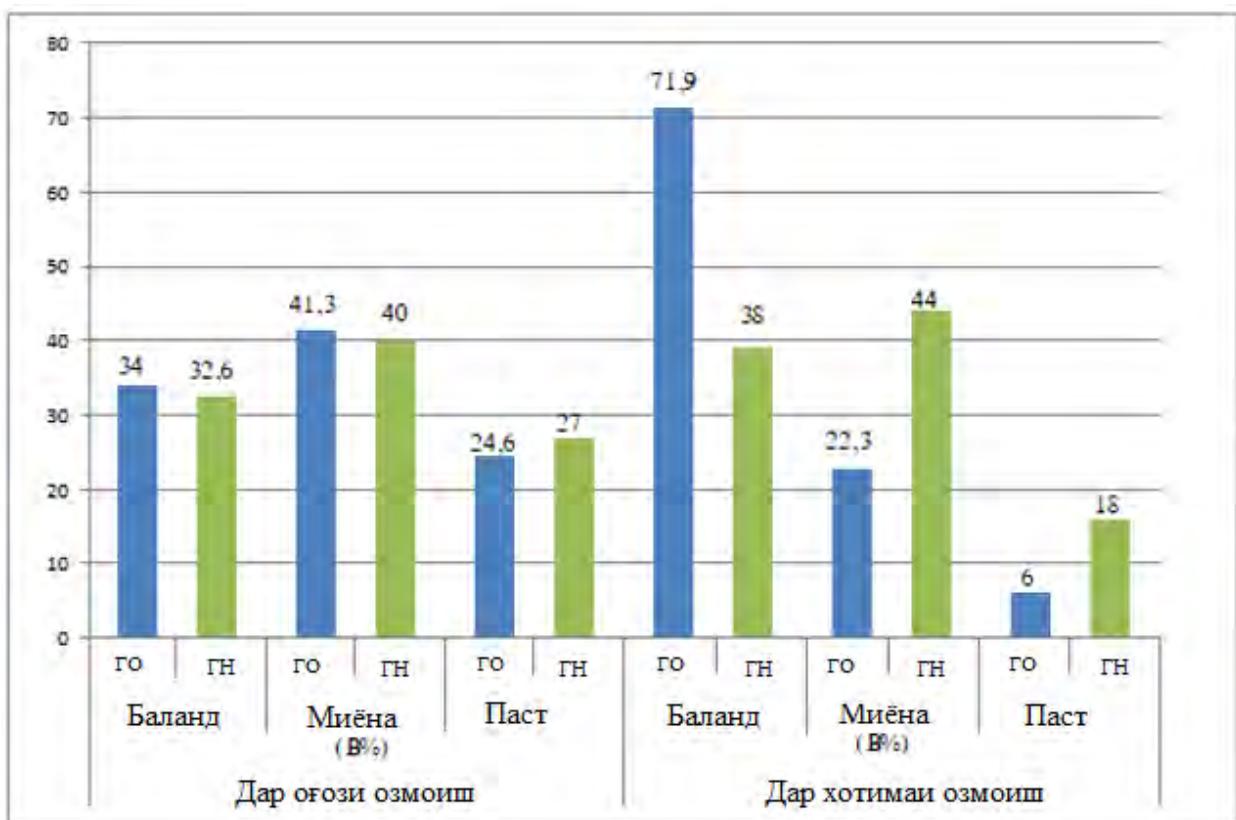
бар пояи анъанаю урфу одатҳо бошад, корбурд нагашт (ниг. ба чадвали 3).

Чадвали 3. - Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккулёбандагии сифатҳои маънавӣ-ахлоқии талабагон бар пояи арзишҳои анъанаю урфу одатҳои мардумӣ

Дар марҳилаи ибтидоии озмоиш						Дар хотимаи озмоиш					
Баланд		Миёна		Паст		Баланд		Миёна		Паст	
СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН	СО	СН
34,1	32,6	41,3	40,1	24,6	27,3	71,3	38	22,6	44	6,1	18

Сатҳи баланди сифатҳои маънавӣ-ахлоқии бар пояи анъанаҳои этнопедагогика ташаккулёфта дар марҳилаи ташаккулдиҳанда дар гурӯҳҳои озмоиши 71,3 % (37,3% зиЁдтар аз ГН) -ро нишон доданд, зоро фаъолияти талабагон бо корбурди амсилаи пешниҳодшуда роҳандозӣ шудааст.

Муқоисай натиҷаҳои марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳандаю таҳлили минбаъдаи онҳо динамикаи мусбати зимни тарбияи маънавӣ-ахлоқии бар пояи анъанаю арзишҳои этнопедагогика нишон додашудаи талабагонро собит соҳт.

Диаграммаи 1. Динамикаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии талабагон бар пояи анъанаю урфу одатҳои мардумӣ (дар марҳилаҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳандаи таҳқиқот).

Нишондиҳандаи миёнаи чамъи ҷузъӣ (қимати миёнаи арифметикӣ, қимати миёнаи ҷузъӣ) бо формулаи зерин муайян карда шудааст:

$$\underline{X_1 + X_2 + \dots + X_n} \quad (1)$$

Дисперсия (0^2)-и нишондиҳандаи оморӣ гуфта, қимати миёнаи квадратҳои инҳирофҳои қиматҳои алоҳидай он аз қимати миёнаи ҷузъӣ маънидод мешавад; дисперсия бо формулаи зерин муайян карда шудааст:

$$\underline{\sigma^2(X - X\bar{1})^2 + (X - X\bar{2})^2 + \dots + (X - X\bar{n})^2} \quad (2)$$

Хатои миёнаи квадратии қимати миёнаи ҷузъӣ аз рӯйи формула ҳисоб карда шудааст.

Чадвали 4. - Натиҷаҳои кори озмоиши

Буришҳо	Сравнимые классы	0^2	0
Нулевой	ЭК	68,64	8,28
	ГН	67,88	8,24
Итоговый	ЭК	78,52	8,86
	ГН	69,56	8,34

Тафовут дар қаринаи нишондиҳандаҳо/натиҷаҳои чамъбастии озмоиши ташаккулдиҳанда ва муқарраркунанда бори дигар дурустии фарзияи ироагаштаи нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшударо нишон дод. Амсилаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон ва шароитҳои педагогии татбиқи он бобарор будани раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагонро бар пояи этнопедагогика таъмин намуд.

Натиҷаҳои озмоиши ташаккулдиҳанда аҳамияти тағиироти мусбиро дар сифатҳои маънавӣ-ахлоқии бар пояи анъанаю арзишҳои мардумӣ ташаккулёфтаро собит соҳтанд. Бо дарназардошти маълумоти бадастомада мо дар бораи самарарабахшии амсилаи соҳташудаи ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагон ва зарурати фароҳам овардани шароитҳои педагогӣ хулоса баровардем.

ХУЛОСА

Дар хулоса, натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда чамъбаст карда шуданд, ки дар асоси он муаллиф доир ба аҳамияти ташкили раванди таълим бар пояи анъанаҳои беҳтарини педагогикаи ҳалқӣ, гуфтаҳои хирадмандона ва пурарзиши классикону намояндагони муосири фарҳанги миллӣ натиҷагирий шуданд:

1) Таҳқиқоти мазкур собит кардааст, ки анъанаҳои миллӣ-фарҳангӣ дар заминаи тарбияи маънавию ахлоқӣ танҳо дар сурати ҳифз ва оммавӣ гардонидани арзишҳои этнопедагогии миллӣ, ҳифзи дастовардҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва анъанаву вижагиҳои мардумӣ амалӣ мегардад.

2) Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон медиҳад, ки фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар шароити истифодаи дурусти арзишҳои

миллии педагогикаи мардумӣ, пеш аз ҳама, бояд ба тарбияи эҳсоси манфиатҳои миллӣ ва умушибашарӣ дар хонандагон нигаронида шавад.

3) Таҳлили дар заминаи барномаи таҳқиқот гузаронидашуда нишон дод, ки новобаста аз төъдоди зиёди таҳқиқот ва таваҷҷуҳи олимон, масъалаи баррасишаванда пурра омӯхта нашудааст: ҷанбаҳои назариявии тарбияи маънавию ахлоқӣ дар асоси арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогика инкишоф наёфтаанд; таъминоти даҳлдори психологию педагогӣ ва барномавӣ-методӣ вучуд надорад.

4) Мо ба хулосае омадем, ки назария ва амалияи этнопедагогика дар пажӯҳишҳои таҳқиқотӣ бояд такмил дода шавад, муттаҳидсозӣ ва муносибсозии минбаъдаи масъаларо дар заминаи вазифаҳои кунуни стратегияи тарбияи миллии насли наврас тақозо мекунад.

5) Таҳқиқот нишон дод, ки афкори педагогии ҳалқӣ сарчашмаи аввалиндарачаи омӯзиши фарҳанги мардумӣ буда, барои эҳёи низоми миллии тарбия ва тарбияи маънавию ахлоқии насли наврас зарур аст.

6) Дар таҳқиқоти мазкур модели ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии хонандагон дар заминаи анъана ва арзишҳои миллӣ муфассал тавсиф гардида, нишондиҳандаҳои иҷтимоию педагогӣ муайян карда шудаанд, ки пайдоиши таълиму тарбияи этнофарҳангӣ (миллӣ ва умушибашарӣ) дар заминаи ҷорӣ намудани арзишҳоро муайян мекунанд, ки ба ташаккули ҳамаҷонибаи шахсият таъсири манғӣ ё мусбат мерасонанд.

Модели пешниҳодшуда мақоми усули имконпазири ташкили кори пурсамар дар тарбияи маънавию ахлоқии хонандагонро дар муассисаҳои таълимӣ дар асоси арзишҳои педагогикаи ҳалқӣ – расму оинҳои миллӣ дар бар мегирад. Модели пешниҳодшуда татбиқи принципҳои зеринро пешбинӣ мекунад - мутобиқати фарҳангӣ, мутобиқати муҳити зист, чомеа ва муттасилӣ.

7) Дар қисмати озмоиши таҳқиқоти диссертационӣ методологияи мукаммали ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёна дар асоси арзишҳои педагогикаи ҳалқӣ таҳия карда шуд.

8) Барномаи таҳияшудаи «Ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии шахсияти донишҷӯён дар асоси анъана ва расму оинҳои мардумӣ» ҳадафи ниҳоии худро дошт. Инсонгароии таълимро принципҳои асосии зерини кор интихоб карданд; фардйкунонӣ (ҳамаҷониба ба назар гирифтани сатҳи инкишофи қобилияти ҳар як хонанда), таваҷҷӯҳ ба дастгирии ҳавасмандгардонии таълим, такмили манфиатҳои маърифатӣ; ошкорбаёнӣ.

9) Натицаҳои ба даст овардашуда собит карданд, ки мактаббачагон умуман дар бораи беҳтарин анъанаҳои хиради ҳалқ - поквичдонӣ; ростгӯй; хайрҳоҳӣ; ёрӣ ба пиронсолон, падару модарон ва гайра тасаввурот доранд: Мутаассифона, кариб 30-35% талабагон проблемаҳои ҳурди саломатӣ доранд. Аз рӯи миқёси беморӣ дар ҷои аввалро бемориҳои узвҳои нафаскашӣ (28%), мушкилоти пой (29%), миопия (33%), пойҳои ҳамвор (22%), бемориҳое, ки бо таъсири омилҳои муҳити мактаб алоқаманданд, ишғол меқунанд, ба қобилиятҳои маърифатии ҳонандагон таъсир мерасонанд.

10) Муқоисаи натицаҳои марҳилаҳои муқарраркундандаю ташаккулдиҳанда ва таҳлили минбаъдаи онҳо динамикаи мусбатеро, ки дар рафти тарбияи маънавию ахлоқии донишҷӯён оид ба анъана ва арзишҳои этнопедагогӣ нишон дода шудааст, тасдиқ намуд.

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натицаҳои таҳқиқот:

Дар асоси натицаҳои таҳқиқот, инчунин таҳлили вазъи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии ҳонандагон бо истифода аз расму оинҳои тоҷикӣ тавсияҳои методӣ мураттаб ва пешниҳод мешаванд, аз он ҷумла:

1. Дар ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии ҳонандагон дар асоси арзишҳо ва анъанаҳои этнопедагогика бояд робитаи зич ва фаъолияти муштараки оила, мактаб ва ниҳодҳои иҷтимоӣ ба инобат гирифта шавад.

2. Чорабиниҳо, ҳамчунин ҳама гуна барномаи таълимӣ, ки ба ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқӣ нигаронида шудаанд, бояд дар доираи омӯзиши васеътари афкори инсонпарварӣ ва тақаммулпазирий фаъолиятҳои гуногуни маърифатӣ ва ахлоқиро фаро гиранд.

3. Асосҳои ташаккули ҳудшиносии миллӣ, яъне омӯзиши забони модарӣ, таъриҳ ва фарҳангӣ мардум бояд дар мадди аввал гузошта шаванд.

4. Маводи таълимӣ бояд бо анъанаҳои педагогии ҳалқӣ, ки ба технологияҳои инноватсионию иттилоотии таълим асос ёфтааст, алоқаманд бошад.

Таҳқиқот дорои имкониятҳои бепоёни педагогикаи ҳалқӣ будани тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас дар замони муосири инсонмехварсозӣ (гуманизатсия), ҳамгироӣ ва пурмиқёсии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистонро нишон медиҳад. Ба андешаи мо, таҳқиқот дар ин самт бояд бо дарназардошти проблемаҳои на камтар аҳамиятдоштаи зерин васеъ карда шавад:

1. Ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии қӯдакони муассисаи таълимии томактабӣ дар асоси маводи афсонаҳо, достонҳо, ривоятҳо, зарбулмасалу мақолҳои халқӣ.

2. Асосҳои назариявии ташаккули ҳисси ватандӯстӣ, тамоилҳои мактаббачагон ва ҷавонони донишҷӯ бар пояи арзишҳои этнопедагогика.

3. Шароитҳои педагогии омодасозии касбии муалими оянда - барандаи фарҳанги воло ва ақидаҳои ахлоқӣ дар заминаи асарҳои классикони адабиёти тоҷик.

Дар **дурнамо** метавон коркарди лоихаи «Этнопедагогика ва ташаккули муоширати байнифарҳангии таҳаммулпазирӣ дар шароити мактаб» -ро баррасӣ кард.

МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАЦИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЬИКОС ЁФТААСТ:

А) Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризшавандай аз тарафи Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба табъ расидаанд:

[1-А] Нурзода М. Макоми расму одат ва анъанаҳои халки дар тарбияи оилави /М.Нурзода.[Текст] // Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе: 2013. -№ 2 (51), – С. 27-30

[2-А] Нурзода М. Макоми корҳои беруназдарси ва буруназмактаби дар инкишофи нутк ва шавқу хаваси хонандагон ба омузиши забони англиси. /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2013.- №6 (55), -С.173-176

[3-А] Нурзода М. Баъзе ақидаҳои педагогии Мавлоно Абдураҳмони Чоми /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2015.- №1 (62-2), -С.274-277

[4-А] Нурзода М. Баъзе андешаҳо перомуни омузиш ва истифодаи таҷрибаи пешкадами педагоги /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2018.- №2 (74), -С.10-13

[5-А] Нурзода М. Накши педагогикаи халки дар тарбияи фикрии насли наврас ва ҷавонон /М.Нурзода.[Текст]// Вестник института развития образования. Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2019.- №2 (26), -С.95-102

[6-А] Нурзода М. Накшай Ваҳдат ва ҳудшиносии милли дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета Секция «Педагогические науки». – Душанбе:2020.- №3- (3), -С.21-24

[7-А] Нурзода М. Особенности формирования нравственных качеств у учащихся средних общеобразовательных учреждений /М.Нурзода.[Текст]// Вестник Таджикского педуниверситета Секция «Педагогические науки». – Душанбе: 2022.- №4 (14), -С.93-99

Б) Интишороти дигари муаллиф аз рӯйи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ:

[8-А] Нурзода М. Макоми Ян Амос Коменский дар тарбияи томактаби. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Накши зан дар инкишофи илм ва тахсилот»– Душанбе:2014,- С.3-5

[9-А] Нурзода М. Макоми мактаб дар пешгири намудани беназоратии наврасон. Маводи конференсияи илми-амалии чумхурияви дар мавзуи «Проблемаҳои тарбияи оилавии насли наврас ва ҷавонон дар шароити ҷаҳонишави» – Душанбе:2015, - С.77-81

[10-А] Нурзода М. Баъзе проблемаҳои тарбияи фарзанд дар оила. Маводи конференсияи илми-методии чумхурияви дар мавзуи «Тахсилоти мактаби: ҷоъеъият ва имкониятҳо дар шароити татбикшавии стандартҳои насли нав»– Душанбе:2016, - С.190-198

[11-А] Нурзода М. Моҳияти тарбияи оилави дар педагогикаи ҳалки. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Рушди илму маориф дар замони мусир»– Кургонтеппа-2016, - С.47-52

[12-А] Нурзода М. Ифтихори милли ва тарбияи ватандустии насли наврас ва ҷавонон. Маводи конференсияи илми-методии чумхурияви дар мавзуи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятноки дар раванди таълими фанҳои таҳассусии синфҳои ибтидоӣ»– Душанбе-2019, - С.379-383

[13-А] Нурзода М. Семья и нравственное воспитание подростков в современных условиях. Маводи конференсияи илми-амали чумхурияви дар мавзуи «Макоми педагогикаи ҳалки дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон дар эҳёи ҳунарҳои мардуми»– Душанбе-2019, - С.14-17

[14-А] Нурзода М. Нравственное воспитание в семье. Маводи конференсияи илми-амали чумхурияви дар мавзуи «Макоми педагогикаи ҳалки дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон дар эҳёи ҳунарҳои мардуми»– Душанбе-2019, - С.259-265

[15-А] Нурзода М. Ҳамкории оила, мактаб ва ахли ҷомеа дар тарбияи насли наврас. Маводи конференсияи илми-назариявии чумхурияви дар мавзуи «Рушди тахсилоти томактаби дар 30 соли истиқлолият»– Душанбе-2021, - С.305-308

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Нурзода Мехрафуз Абдулбоки на тему «Формирование духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на традициях и ценностях этнопедагогики”

Ключевые слова: этнопедагогика, духовно-нравственные качества, общеобразовательное учреждение, традиции, ценности этнопедагогики, теория и практика, личность школьника, модель, педагогические условия.

В диссертационном исследовании рассмотрены проблемы формирования духовно-нравственных качеств учащихся средних общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан на традициях и ценностях этнопедагогики, в том числе исследованы их теоретические предпосылки, формирование нравственных качеств личности учащихся общеобразовательных учреждений в теории и практике педагогической науки, этнокультурной и духовно-нравственной личности школьника в современных условиях образования.

Автором диссертации разработана модель формирования духовно-нравственных качеств учащихся на базе национальных традиций и ценностей, в которой определены педагогические условия формирования духовно-нравственных качеств личности учащихся на базе национальных (таджикских) традиций и ценностей.

Также, в диссертационном исследовании подвергнуты анализу и рассмотрению воспитательные аспекты Навруза – древнейшего национального праздника в духовно-нравственном воспитании современного субъекта школьного образования и приведены результаты проведённого опытно-экспериментальной работы по формированию духовно-нравственных качеств учащихся на базе ценностей этнопедагогики.

Практические выводы и рекомендации по формированию духовно-нравственных качеств учащихся общеобразовательных учреждений позитивно влияют на общий процесс культурно-просветительского воспитания подрастающего поколения на ценностях национальной этнопедагогики.

Полученные в ходе исследования результаты окажут огромное положительное влияние на воспитание учащихся общеобразовательных учреждений в духе высокой духовно-нравственной ответственности. Предложенные методические рекомендации, безусловно, содействуют улучшению общего процесса учебно-воспитательной работы в общеобразовательных учреждениях. Материалы диссертационной работы можно использовать на занятиях как урочного, так и внеурочного масштаба, на спецкурсах и спецсеминарах по проблемам национальной этнопедагогики, на курсах повышения квалификации учителей по тематике настоящего исследования.

АННОТАЦИЯ

ба диссертатсияи номзадии Нурзода Мехрафрӯз Абдулбоқӣ дар мавзуи
 «Ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии хонандагони муассисаҳои
 таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи анъана
 ва арзишҳои этнопедагогика»

Калидвожаҳо: этнопедагогика, сифатҳои маънавию ахлоқӣ, муассисаи таълимӣ, анъанаҳо, арзишҳои этнопедагогика, назария ва амалия, шахсияти хонанда, амсила, шароити педагогӣ.

Дар тадқиқоти диссертационӣ масъалаҳои ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи анъана ва арзишҳои этнопедагогика, аз ҷумла заминай назариявии онҳо, ташаккули сифатҳои ахлоқии шахсияти хонандагони муассисаҳои таълимӣ дар назария ва амалияи илми педагогӣ, шахсияти этнофарҳангӣ ва маънавию ахлоқии мактаббача дар шароити мусири таълим мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Муаллифи рисола модели ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии хонандагонро дар заминай анъана ва арзишҳои миллӣ таҳия кардааст, ки дар он шароитҳои педагогии ташаккули сифатҳои маънавию ахлоқии шахсияти хонандагон дар асоси анъана ва арзишҳои миллӣ (тоҷикӣ) нишон дода шудаанд.

Инчунин, дар рисолаи илмӣ ҷанбаҳои тарбиявии Наврӯз - қадимтарин ҷашни миллӣ дар тарбияи маънавию ахлоқӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта, натиҷаҳои корҳои озмоиши оид ба ташаккули маърифати маънавию сифатҳои ахлоқии хонандагон бар пояи арзишҳои этнопедагогӣ нишон дода шудаанд.

Хуносаҳо ва тавсияҳои амалӣ оид ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба раванди умумии тарбияи фарҳангии маърифатии насли наврас, ки бар пояи арзишҳои этнопедагогикаи миллӣ побарҷост, таъсири мусбат мерасонанд.

Натиҷаҳои дар таҳқиқот бадастомада ба тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар рӯҳияи масъулияти баланди маънавӣ-ахлоқӣ таъсири бениҳоят мусбат мерасонанд. Тавсияҳои методии ироашудаи, мусалламан, ба беҳтар шудани раванди умумии корҳои таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мусоидат мекунанд. Маводҳои диссертатсияро ҳам дар дарсхои синғӣ ва ҳам беруназсинғӣ, дар курсу семинарҳои маҳсус оид ба масъалаҳои этнопедагогикаи миллӣ, дар курсҳои такмили ихтисоси муаллимон дар мавзӯи таҳқиқоти мавриди назар истифода бурдан мумкин аст.

ANNOTATION

on the dissertation of Nurzoda Mehrafuz Abdulboki on the topic
 “Formation of the spiritual and moral qualities of students of secondary
 educational institutions of the Republic of Tajikistan on the traditions and
 values of ethnopedagogics”

Key words: ethnopedagogy, spiritual and moral qualities, educational institution, traditions, values of ethnopedagogy, theory and practice, student's personality, model, pedagogical conditions.

In the dissertation research, the problems of the formation of spiritual and moral qualities of students of secondary educational institutions of the Republic of Tajikistan on the traditions and values of ethnopedagogics are considered, including their theoretical background, the formation of moral qualities of the personality of students of educational institutions in the theory and practice of pedagogical science, ethnocultural and spiritual and moral personality schoolchild in modern conditions of education.

The author of the dissertation has developed a model for the formation of spiritual and moral qualities of students on the basis of national traditions and values, which defines the pedagogical conditions for the formation of spiritual and moral qualities of the personality of students on the basis of national (Tajik) traditions and values.

Also, in the dissertation research, the educational aspects of Navruz, the oldest national holiday in the spiritual and moral education of the modern subject of school education, are analyzed and considered, and the results of the experimental work on the formation of the spiritual and moral qualities of students based on the values of ethnopedagogics are presented.

Practical conclusions and recommendations on the formation of spiritual and moral qualities of students in general educational institutions have a positive effect on the overall process of cultural and educational education of the younger generation on the basis of the values of national ethnopedagogy.

The results obtained during the study will have a huge positive impact on the education of students in general educational institutions in the spirit of high spiritual and moral responsibility. The proposed methodological recommendations, of course, help to improve the overall process of educational work in educational institutions. The materials of the dissertation work can be used in both classroom and extracurricular classes, in special courses and special seminars on the problems of national ethnopedagogy, in advanced training courses for teachers on the subject of this study.